

Tygtryckare och färgare i Finland från 1700-talet och fram till 1809.

De svenska tygtryckeriernas historia har sedan åtskilliga år tillbaka varit föremål för en undersökning av författaren till denna uppsats. Den ojämförligt viktigaste källan för kunskapen om förhållandena på 1700-talet och det tidigare 1800-talet har varit de fabriksberättelser, som hallrätterna insände först till manufakturkontoret och efter dess upphörande 1766 till kommerskollegium direkt. Några korta meddelanden om dessa institutioner torde här inledningsvis kanske vara på sin plats, även om de äro väl kända och stå att finna i varje uppslagsbok.

Under drottning Kristinas förmyndareregering planerades ett särskilt ämbetsverk för handel, sjöfart och industri. Dessa näringsgrenars vård hade förut legat under kammarkollegium, men 1637 grundades ett Collegium för Commercierna, vilket ämbetsverk dock först fick sin fasta utformning genom de stadgar, som år 1651 utfärdades för dess befogenhet. Efter att ännu en gång hava indragits under kammarkollegium, då kommerskollegium under Karl XI införlivades med detta, utbröts handelen och industrins organisation åter och definitivt 1711, i det att kommerskollegium då återfick sin självständighet.

Sverige—Finland blev på hårda villkor lösgjort från sina många krig när det äntligen efter Karl XII:s död fick fred. Stormaktsväldet var förlorat. Man måste söka nya vägar för återuppbyggandet av de båda landen. Arvid Horn, vilken satt som kanslipresident under 18 år, lyckades, åtminstone till en början, samla landets stridiga viljor till gemensamt positivt arbete, resulterande bl.a. i näringslivets uppblomstring. Bland institutioner som tillkommo härför må främst nämnas hallrätterna i de olika städerna, vilka hade att övervaka hantverk och fabriker samt bestodo av magistraten jämte ett antal yrkesmän som bisittare. Ibland fungerade magistraten ensam som hallrätt; exempel härpå finnas från vissa finska städer. Den första hallordningen tillkom 1722. Hallordningen avsåg en särskild näringslagstiftning utöver de gamla skråordningarna. För hantverk och industri fanns således från och med nu en dubbelorganisation. Under skråna lydde alla de äldre genuina hantverken, utövade av bagare, skomakare, skraddare,

garvare, guldsmeder o.s.v., medan hallrätterna huvudsakligen fingo hand om nyare yrken, som åtminstone efter den tidens begrepp hade mera tycke av verklig industri. Dessa yrken kommo också att delvis ligga mera direkt under statens kontroll i det att de till en början fingo åtnjuta ett kraftigt understöd från statens sida. Man hoppades att de därigenom skulle bliva viktiga element i ett merkantilt och ekonomiskt återuppbyggnadsarbete. Ett nytt led i organisationen av detta var inrättandet 1739 av manufakturkontoret, som förvaltades av ständernas fullmäktige och var ett slags styrelse för industrin. Detta kontor förvaltade bl.a. de genom speciella tilläggsavgifter på tullen för utländska varor influtna medel, vilka anslogos till understöd åt industrin. Av dessa medel bildades manufakturfonden, varur fabrikanter kunde erhålla lån och understöd.

Just när manufakturkontoret kom till hade partistriden mellan hattar och mössor kulminerat och Arvid Horn stod inför sitt fall. Vid riksdagen 1738—1740 stormade det unga hattpartiet fram och lyckades framtinga hans tillbakaträdande. I hattarnas program ingick bl.a. en understödspolitik till förmån för manufakturerna. Den började dock att bedrivas alltför okritiskt och okontrollerat, och efter mössornas våldsamma attacker mot hattarnas sätt att sköta finanserna störtades dessa på riksdagen 1766, varpå manufakturkontoret indrogs. Dess uppgifter övertogs av kommerskollegium. Det yngre mösspartiets ekonomiska politik kom att för många av manufakturerna få ödesdigra följder, vilka här emellertid icke ens komma att vidröras.

Till de nystartade industrier som kommo att inordnas under de nya (1722) institutioner, som kallades hallrätter, hörde t.ex. porslinsfabriker, sidenväverier, vissa större linneväverier samt tygtryckerier, varefter även färgarna, i den mån nya sådana anmälde sig, fördes dit. Man kan faktiskt säga »kommo att inordnas», ty ibland var nog denna nyordning av tämligen slumpartad karaktär, och småningom kom hantverket i städerna att faktiskt vara upporganiserat på två delvis jämnlöpande linjer, i det att t.ex. somliga skomakare kommo att tillhöra skråna, andra hallrätten, i det att barnskomakare hörde till den senare. Skillnaden mellan hantverk och industri var oftast obefintlig i det att mängder av de nya »fabrikerna» arbetade med en mycket liten personal. Ofta var mästaren ensam eller hade en eller ett par gesäller och lärlingar. Ibland deltog husfolket: hustrun, någon son, dotter eller piga. Även de större fabriker voro ju ända till maskindriftens införande i grund och botten ett mångfaldigt hantverk, bedrivet under gemensam ledning i gemensamma lokaler.

Som redan omtalats fingo hallrätterna sig ålagda att till en gemensam central myndighet, först manufakturkontoret, senare kommerskollegium,

avgiva berättelser över fabrikerna i respektive städer. Dessa berättelser inflöto först tämligen glest och oregelbundet. Till en början förelågo ordentliga redogörelser endast från de stora nya statsunderstödda anläggningarna: Alingsåsverken, Vedevåg och Qvarnbacka järnverk, Flors Linnefabrik, Rörstrands porslinsfabrik samt Sveriges äldsta tygtryckeri, Sickla kattunfabrik. Men småningom började fabriksberättelsernas volymer att svälla, allt fler städer fingo att uppvisa en spirande industri, och slutligen efter 1700-talets mitt skedde redovisningen ganska regelbundet. Även sedan statsunderstöden upphört som incitament för avgivande av dylika fabriksberättelser fortsatte man att avgiva dessa. I de sista årgångarna av 1700-talet finnas därjämte stundom berättelser över städernas övriga hantverkare. Gränserna mellan skrå- och hallorganisationen började flyta ihop ju fler anläggningar som kommo till och ju längre man avlägsnade sig från den tid då en boskillnad mellan de båda hade någon mening.— Det kan till slut nämnas att i Sverige hallrätterna såväl som skråna upphörde 1846 för att ersättas av andra organisationer. Om finska förhållanden efter skilsmässan från Sverige vet förf. ytterst litet och har heller ingen anledning att gå in på dem, då dessa följande meddelanden endast röra tiden före 1809 eller rättare sagt före 1807, ty under Finska kriget inkommo inga berättelser till kommerskollegium. Omständigheterna hade tydligen desorganiserat och förlamat näringslivet. Från 1807 föreligger berättelser från ett tiotal städer ännu, vilket egentligen är storartat, emedan dessa berättelser ju utarbetades året efter det år som berättelsen avser, i detta fallet alltså under år 1808. De viktiga och förträffliga Åbo-redovisningarna saknas dock. För år 1808 är det endast Torneå som sänt in sin redovisning och meddelar att inga fabriker hava sistlidit år i staden eller å stadens grund blivit anlagda. För 1809 saknas alla meddelanden om Finland.

Den nu följande återblicken över de finska tygtryckerierna är kanske alltför detaljrik och omständig, men den kan måhända tjäna som grundval för ett från finsk sida företaget anknyttande där denna framställning slutar. Även för den personhistoriska forskningen är det troligen av ett visst intresse att återfinna namn som senare kommo att spela en roll i Finlands kulturhistoria på ett eller annat sätt. Det är mycket beklagligt att förf. så gott som helt saknar kännedom om det material, som skulle kunnat sätta s.a.s. kött på benen hos denna alltför schematiska framställning av de finska tygtryckerierna och färgerierna, nämligen just själva tygtrycken. Men med tanke på en framtida forskning kan det vara av en viss betydelse att ha de olika verkstäderna och deras personal kartlagda, då man ju kan tänka sig att här och där kan finnas signerade bitar av tryck från dessa verkstäder. Det var icke alltid mästaren själv som satte sin stämpel på varan, utan verkgesällen, och om därför någon föll eller ett änd-

stycke på något tryckt tyg eller plagg med några om än fragmentariska namn eller ett par initialer skulle komma till rätta kunde kanske identifieringen av verkstaden underlättas genom den här på slutet meddelade namnlistan.

I denna lista ha nästan alla påträffade namn tagits upp, även lärlingar, medan färghusdrängarna uteslutits, då de flesta icke kunnat identifieras. När någon Matts eller Henric ena året finnes i det ena företaget och året efter i det andra är det naturligtvis tänkbart eller troligt att det är samma person, men en tom reflexion häröver är ju meningslös. Däremot får man med intill visshet gränsande sannolikhet antaga, att om en person med förslagsvis förnamnet Abraham eller annat mera karakteristiskt namn ett år kallas bara Abraham, året därpå Abraham Johansson och efter ett par år Abraham Grönlund och hela tiden finnes som lärling och sedan som gesäll hos samma företag, då är det samma person. Just en lärling som nått gesällstadiet tog sig i regel ett förnämligare efternamn när han gav sig ut i livet. — Ofta slarvas det med namnen i listorna — att på eget bevåg bortse frå uppenbara felskrivningar har för förf. icke lett till samvetsbetänkligheter.

Påfallande är det intima samarbetet mellan de svenska och de finska tryckerierna och färgerierna. Ett antal av de i Finland påträffade namnen kunna också återfinnas i olika svenska hallrättsberättelser, och ofta finnas i de finska redogörelserna uppgifter om att vederbörande kommit från Sverige eller t.o.m. från någon viss stad där. — Det är tydligen Finlands svenska borgerskap som ägnar sig åt tygtryckeri och färgeri — icke förrän mot slutet av 1700-talet börja rent finska namn förekomma i listorna.

Sverige hade haft en begynnande tygtryckstillverkning troligen redan under 1600-talet. Dess första verkliga kattuntryckeri var Sickla, med privilegier från 1729. Sedan uppstod efterhand det ena tygtryckeriet efter det andra. De flesta och största lågo i Stockholm, men även Göteborg hade ganska stora anläggningar efter den tidens måttstock. Även i ett ganska stort antal andra städer tillkommo tygtryckerier. Många av dessa hade en mycket kort livslängd eller kommo icke ens över startens stora svårigheter och ekonomiska risker, andra åter blevo långlivade och förekommo i hallrättsberättelserna genom många år, ärvdes från fader till son eller måg eller övergingo efter mästarens död till *Successor matrimonii*: man får det intrycket i berättelserna att färgaränkorna voro synnerligen vitala, sällan läto änkeståndet dra ut länge över sorgeåret och ofta överlevde både andra och tredje mannen.

För de rikssvenska förhållandena hoppas förf. småningom kunna framlägga en mera utförlig redogörelse. Den nu följande framställningen av parallellföreteelserna i den finska rikshalvan utgör endast ett redovisande av

det material som finnes i hallrätternas berättelser, där de finska städerna förekomma än nyckfullt inströdda bland de rikssvenska, än någorlunda i följd ungefär i mitten eller i slutet av serierna, än åter blandade tillsammans med de svenska i en bokstavsordning, som ofta är ganska slarvigt genomförd. — Endast där andra källor än hallrättsberättelserna hava begagnats, sker hänvisning till dylika, vanligen tryckta källor. — Färgerierna hava också tagits med, då de under denna tid hängde mycket intimt samman med tygtryckerierna. Många av färgerierna tryckte också, även om det skedde i liten skala. Det var då mest fråga om linne och ylle, som ornerades med tryck på tyger, som ortsbefolkningen själv vävt.

Vid en del yllefabriker förekom också tygtryck. Likaså trycktes det en hel del på siden liksom på skinn, läder och vaxduk, och en del tapetfabriker framställde tygtryck som biprodukt i mindre skala och mera sporadiskt. Uppgifter om sådan verksamhet vid sidan om de verkliga tygtryckerierna föreligga mest från Sverige, mera sällan från Finland.

Man har all anledning att antaga att färgerier lydande under skråna eller åtminstone oberoende av hallrätterna funnos på flera ställen i Finland. Antydning härom skymtar ibland. Det är att förmoda att nyanlagda färgerier dock i allmänhet kommo att lyda under hallrätterna.

Å B O.

De flesta och viktigaste uppgifterna från Finland komma hela tiden från landets största stad, Åbo. I själva verket är Åbo den stad, som näst de stora industriorterna Stockholm, Göteborg, Alingsås och Norrköping har de längsta, ordentligaste och noggrannast redovisade berättelserna om sina fabriksanläggningar, således även om färgerier och tygtryckerier. — Åbo var centrum för färgerirörelsen i Finland. Man sände varor dit för färgning från olika orter i landet. Gesäller från Åbofärgerierna sökte sig ut till andra städer och fingo där längre eller kortare anställning eller grundade egna företag. Ekenäs t.ex. tog under 1800-talets första år nästan hela sin personal i stadens båda färgerier från Åbo.

Det första färgeri i Finland som man över huvud taget får höra talas om i berättelserna är Anders Kleins stadsfärgeri i Åbo. Han fick privilegium 1731 29/4¹. Verket fortsattes efter hans död av hans svärson Hans Hinrich W e c h t e r, tillhörande en finsk-svensk fabriksidkarfamilj.

Nästa färgare som nämnes är F a l k e n s t e n, vilken möjligen ej hade eget färgeri. Han förekommer endast en gång, 1744.

¹ Se även *Nils Friberg*, Alfabetsisk Förteckning öfwer Privilegerade Manufactur-Wärk Uti Sweriges Rike Til 1754 års slut. Stockholm 1755.

Tre år senare grundades Finlands första tygtryckeri, vilket ägdes av ett bolag till en början.

Som vi skola se är det ungefär samma namn som dyka upp på olika ställen, företagen äro inkilade i varandra och bilda under årens lopp olika konstellationer, vilka ibland kunna vara ganska kinkiga att klara upp, då mästare och gesäller flytta omkring mellan de olika verken och återfinnas än här och än där. Dessutom hänga färgerierna och tryckerierna intimt ihop med textilföretag av annat slag, både klädesväverier och sidenfabriker, linne- och buldansväverier o.s.v.

Det var nu mycket naturligt att just Åbo skulle bli säte för ett tygtryckeri; själva idén att anlägga ett dylikt låg i luften. Det var vid denna tid som en mängd små företag började, ofta i anknytning till någon klädesfabrik eller ett färgeri, växa upp vid sidan av de större kattuntryckerierna i Stockholm och Göteborg. I landsorten fanns dock ännu tryckeri endast i Malmö — ett företag av kort livslängd — och vid Flors linnefabrik i Hälsingland, men strax in på 1750-talet började man trycka här och där i landet. Åbo linnetryckeri var således ett av de första utanför Stockholm och Göteborg.

Nästa företag var Gerhards tryckeri, privilegierat 1755, varpå följde Biörmans 1767, Conradis 1773, båda endast färgerier, vidare Nordlings tryckeri 1779, Berenius' färgeri 1786, Nordmans 1791, Bolins 1797 och von Mellens 1798. Samma år som detta sista färgeri anlades, planerades ytterligare två tryckerier, av vilka det ena, Levisons, endast var i gång en kort tid och det andra, Furuträds, stannade på papperet.

Tryckerier.

1. Cassians-, linnetryck- och färgeriet.

1747 15/12 utfärdade kommerskollegium privilegiebrevet på Finlands första tygtryckeri. Det anlades och ägdes till en början av ett bolag, bestående av handelsmännen Hans Hinrich Wittfooth, Jacob Bremer, Christian Trapp, Anders Baer, Georg Have(r)man, Nicolaes (Nicklas) Pipping och Madame Catarina Flege. Det var ett linnetryckeri, som således arbetade med inhemskt grundstoff. Tills vidare var det endast Sickla och det största Göteborgs-tryckeriet som hade rättighet att trycka på importerad kattun och detta endast i begränsad omfattning. Ännu 1751 hade man icke börjat någon tillverkning, men 1752 var verket i fullkomligt stånd och bestod av färgeri, press och hästmangel, så att landets invånare till deras förnödenhet därvid bliva betjänta. Någon saluförd

vara tillverkades ännu ej. Utom tryckt lärft gjorde man kulört foderlärft samt beredde kanfas. Nästa år, 1753, omtalas tryckarbord. Man hade nu en årstillverkning av 8605 alnar blått och vitt lärft à 8 alnen. En översikt av tillverkningarna, så länge dessa infördes i hallrättsberättelserna, återfinnes längre fram. Det var fråga om ett s.k. blåtryckeri med s.k. kitteltryck.

Verkmästaren var Johan Christian Gerhard. Han skötte linnetryckeriet med hjälp av två drängar — det var således icke något stort företag. 1755 omtalas madame Flege som enda ägare till verket. Färgare och tryckare var då Johan Sigmund Scheine, men mästare var Hans Hinrick Wechter, som var färgare till yrket och hade hand om Stadsfärgeriet. Gerhard hade samma år upprättat ett eget linnetryckeri. 1757 utvidgade Wechter verket med ett cassianstryckeri. Cassian, ett lags ylletyg lämpligt för tryck, var vid denna tid modernt och tillverkades mycket på svenska fabriker.¹ — 1759 köpte Wechter in tryckeriet men upplät det åt handelsbetjänten Lars Isac Nordman, som fick privilegium på det 1759 20/9. Det förefaller som om Hinr. Biörman var verkmästare åt Nordman, men var tidvis också anställd som färgare på Esaias Wechters klädesfabrik. Namnet återkommer senare ofta i Åbohandlingarna. — Nordman tillträdde verket först med juni månads början 1760 och drev det till 1762 års slut, men avstod det därpå till handelsmannen i Stockholm Carl Davidsson Steen, vilken upplät det åt sidenfabrikören och handelsmannen Israel Wechter i Stockholm. Denne hann dock icke på grund av ortens avlägsenhet befatta sig med verket och skaffa arbetare till det, varför det mestadels stod ledigt under hans tid (meddel. 1763). 1765 7/11 fick manufakturisten Josias Hegardt privilegium på ett cassians- samt linnetryck- och färgeri i Åbo. Det är fortfarande samma verk det är fråga om. Han hade blåkyp, svartkittel, färgpannor, tryckarbord, järnpress, cassianspress eller -vals, hästmangel, konroj och glattverk bland de redskap och anordningar som upptagas i beskrivningen.

1769 omtalas vid beskrivningen av Esaias Wechters verk — ett klädesväveri — att färgeriet var i fullkomligt stånd men utan arbetare, i det att färgaren Conradi vid Mickelmässotiden därifrån utflyttat och inrättat ett linnetryck- och färgeri. Josias Hegardt hade nämligen åsamkat sig skuld och blivit tvingad att till kreditorerna avstå sitt färgeri, samt den därtill hörande fastigheten och allt lösöre. Verket såldes på auktion och inropades av hovkamreraren Christiernin, vilken

¹ Se även Sven T. Kjellberg, Ull och Ylle. Lund 1943. Hans register hänvisar till cassian på flera ställen.

utarrenderade det till *Conradi*, som även övertog personalen, gesällen *Johan Friedrich Berg* och lärlingen *Henric Lillgren*. *Conradi* redogjorde sedan icke för något tryck utan ägnade sig säkerligen mer åt färgning. Han grundade snart eget färgeri, och *Biörman* övertog tryckeriet 1772. *Biörman* torde redan förut en kort tid, under *Nordman*, hava tjänstgjort vid tryckeriet, var annars färgare hos *Esaias Wechter*, se ovan, men grundade småningom eget överskärereri och färgeri. Nu köpte *Biörman* alltså också tygtryckeriet, om vilket man nu får veta att det låg i Muldavierukvateret, och slog det tillsammans med sitt färgeri. Något tryckt tyg till avsalu tillverkade han icke utan beredde endast lantmannavaror. — *Biörman* dog 1784, men änkan *madame Eva Christina Biörman* förestod verket. Verkgesäll blev *Carl Reinhold Nordman*, vilken åren före mästarens död varit hans lärling. Han stannade ända till 1790 men satte följande år upp eget färgeri. I stället kom *Johan Bolin*, som varit färgare hos *Bremers yllefabrik*, och stannade ett par år för att sedan återgå till *Bremers* innan även han satte upp färgeri 1797. 1793 hette verkgesällen i *Biörmans* tryckeri *Fredrik Gardt*. Sedan året förut var *Henric Johan Biörman* i tryckeriet som gesäll. Han blev sedermera verkmästare, 1796. *Gardt* var då ännu kvar, och en tredje medlem av familjen *Biörman*, *Carl Gustaf*, hade också anställning där. Han blev 1798 verkmästare, och året därpå hade verket gått över att kallas efter honom. Brodern *Henric Johan* hade då redan brutit sig ut ur företaget och grundat eget färgeri. Bröderna *Biörmans* båda färgerier bestodo ännu 1806.

2. Gerhards tryckeri.

Johan Christian Gerhard startade eller hördes åtminstone först av som verkmästare i linnetryckeriet och fick 1755 privilegium på eget linnetryckeri, som han skötte med två, ibland tre medhjälpare. Han tryckte ävenledes linne i blått och vitt samt färgade därjämte lingarn. *Gerhard* dog 1767, men änkan, *madame Anna Gerhard*, fortsatte rörelsen med hjälp av en son i ett tidigare gifte, *Carl Friedrich Petreij* (*Petraï, Petraei* o.s.v.), som efter hennes död 1770 helt övertog verket. Han hade redan tidigare arbetat hos *Gerhards* tryckeri (1759, 1760) men sedan möjligen varit ute på gesällvandring för att så återvända efter *Gerhards* död. *Petreijs* verksamhet blev icke lång, i det att både han och hans hustru omtalades såsom avlidna redan 1771. Hans gesäll *Johan Willeen* tillhandlade sig då verket samt vann mästerschap i linnetryck- och färgeriprofessionen. Verket stod stilla en tid på grund av dödsfallet men var 1772 i full gång med en personal på fyra

personer. En av dessa var Carl Petreij, och även mästern Willeens egen son eller släkting Eric kom in som lärling. Willeen dog liksom mästern Petreij ganska snart, troligen 1781, änkan fortsatte verket med de båda lärgossarna men tog därjämte en verkmästare, Johan Törngren, vilken också färgade hos Bremers yllefabrik. Han gifte sig småningom med änkan Willeen, åtminstone kallades han 1786 för mästern Willeens efterträdare i äktenskapet. Snart nog omtalades hans iråkade huvudsvaghet, och han dog 1790 efter flera års sinnessjukdom. Redan året innan hade Eric Söderström, som då ett par år varit anställd som verkgesäll hos Bremers yllefabrik, kommit till Törngrens verk och skötte det sedan åt änkan. Verket kallades snart för Eric Söderströms linnetryck- och färgeri. Han fick privilegium på det 1793 ^{28/5}, och änkan Willeen ingick med honom sitt tredje gifte. Vid verket bereddes lantmannavaror, troligen mest genom färgning: tryck nämnes ej särskilt. Efter 1802 meddelades dessutom att Söderström färgade åt fabrikerna, och han grundade själv en klädesfabrik nästa år, priv. 1803 19/7, vilken slogs ihop med färgeriet, där han färgade sitt eget kläde. Anläggningarna funnos kvar 1806.

3. Nordlings tryckeri.

Johan Nordling var lärling vid det Gerhardska tryckeriet 1766 och 1767, var sedan bortrest ett par år — troligen på gesällvandring — och återkom till Åbo 1770. Från 1771 var han hos Biörman utom ett år, 1776, då han var hos Willeen. 1779 grundade han ett eget tryckeri. Han kallades då en fattig begynnare, och han arbetade ensam ända till 1791, varefter han tidvis hade lärling eller till och med även gesäll, men 1798 var han ensam igen. Verket, som i början var i fullkomligt stånd, började sannolikt sacka utför, och det meddelades senare att han blott hade något lantmannagods och ibland t.o.m. endast småbitar att färga. 1804 måste han åter skaffa sig hjälp av en gesäll, men året därpå sade han upp sitt burskap. Trots detta fanns hans namn kvar i handlingarna 1806.

4. Levisons tryckeri.

1798 13/6 fick nipperhandlaren Peter Magnus Levison privilegium på oljetryckeri i Åbo. Han skulle utföra handtryckeri på siden, bomull, linne och skinn och hade en medhjälpare, oljetryckaren Benjamin Jacobsson, vilken endast stannade ett år, sannolikt för att sätta i gång verket. Lärlingen Christian Roos, som också var med från början, stannade två år, men därefter arbetade Levison ensam och utförde »diverse». Redan 1805 uppsade han sitt burskap och avflyttade från orten.

5. Furuträds tryckeri.

Carl Christian Furuträd fick 1797 ¹⁸/₈ kommerskollegii tillstånd att i Åbo få anlägga ett kattuntryckeri. Någon anläggning kom emellertid aldrig till stånd. Tvärt om hade rådhusrätten gjort anhållan om *cessio bonorum* och ålagt Furuträd att i framtiden betala sina skulder, och han fick icke tillstånd att upptagas bland Societetens (förmodligen färgaresocietetens) medlemmar. Han höres sedermera icke av i handlingarna.

Färgerier.

1. Stadsfärgeriet.

Anders Kleinod fick, som ovan meddelats, 1731 ²⁹/₄ privilegium på ett färgeri i Åbo. Hans dödsår känner förf. icke till, men verket fortsattes av svärsonen Hans Hinrich Wechter. Denne var också intresserad i linnetryckeriet, som han köpte 1759, men han överlät det omedelbart till Nordman. Vid stadsfärgeriet fanns blåkyp, färgpannor, glattverk, konroj m.m. Det av Wechter tillämnade torkhuset av sten, som omtalades 1765, kunde då ej byggas färdigt i anseende till den dyra tiden. Vid väcket färgades ylle, sars, ull- och lingarn. Ett pottaske-sjuderi var förenat med verket.

Bland Wechters medarbetare må nämnas gesällen Nils Stolpe, vilken var lärgosse där redan 1759 och stannade ända tills han 1779 lämnade staden. Ett enda år, 1778, var han dock borta från verket. Efter honom kom Anders von Mellen (Melen), och han stannade även sedan Wechter dött 1788. 1790 meddelades emellertid att verket alldeles avstannat och att änkan gjort konkurs. von Mellen var då icke längre i Åbo, utan torde vistats i Nådendal. Han återkom sedan till Åbo och grundade ett eget färgeri, se nedan.

2. Biörmans färgerier.

Hinric Biörman fick 1767 privilegium på färgeri. För hans och hans söners verksamhet redogöres ovan i samband med historiken över linnetryckeriet.

3. Conradis färgeri.

Abraham Conradi omtalas som färgare vid Esaias Wechters klädesfabrik, där han var anställd åtminstone från 1766 och några år framåt. 1769 övertog han arrendet av linnetryckeriet — se ovan. Sedan Biörman av Christiernin köpt detta tryckeri, grundade Conradi ett eget färgeri, på vilket han fick privilegium 1773. Det

blev ett verkligt familjeföretag, och ehuru förf. ej lyckats konstatera i vad släktskapsförhållande alla de yngre *C o n r a d i* stodo till *A b r a h a m* och till varandra, får man dock hålla för troligt att de voro hans söner. Deras inbördes åldersförhållanden framgå icke heller av handlingarna men de förekomma i följande ordning: *I s a a c*, som lärling 1771—1774 och som gesäll 1778—1782, 1788—1797, samt möjligen även några mellanår, då blott en »gesäll *C o n r a d i*» nämnes, vidare *E m a n u e l*, lärling 1787, *J a c o b*, gesäll 1794, samt slutligen *C a r l F r e d r i c* och *F r a n s*, båda lärlingar från 1798 och framåt, *C a r l F r.* dessutom snart gesäll. Om deras senare öden må här meddelas det man vet: *J a c o b* var gesäll hos fadern (man kan ju kalla den äldre *C o n r a d i* så), sedan denne fått lov att lämna sin självständiga verksamhet och taga anställning som färgare på *J o c k i s* yllefabrik (*v o n W i l l e b r a n d s*) år 1802, men kom åter därpå till *E g m a n s* klädesfabrik och återfinnes några år därefter som verkgesäll hos änkan *S c h i e d e r s* färgeri i Ekenäs. *C a r l F r e d r i c C o n r a d i* och hans yngre broder *F r a n s* följde också med till *J o c k i s* yllefabrik och därpå till *E g m a n s*, detta dock bara för ett år, ty 1804 återfinnas båda åter i *v o n W i l l e b r a n d s* verk.

Om *A b r a h a m C o n r a d i* personligen vet man icke så mycket, men säkert var hans verk på sin tid framgångsrikt. Han kallade det först skönfärgeri, och in på 1780-talet fick det sitt eget namn: *B l å - H a n d s* färgeriet. Hans ekonomiska ställning var säkerligen svag sista åren, eftersom han fick lämna sitt färgeri, och när han 1803 omtalades såsom avliden föregående år meddelades det också att *B l å - H a n d s* färgeriet blivit upplöst (»förskingrat»).

4. *B e r e n i u s*' färgeri.

H e n r i c h B e r e n i u s, ofta förfinskat till *P e r e n i u s*, får man först höra talas om då han som färgargesäll avreste från Åbo 1774. Listor på avresande och ankommande hantverkare fördes nämligen också in i hallrättsberättelserna. Man kan med säkerhet antaga att *B e r e n i u s* nu gav sig ut på gesällvandring. Det är troligt att han är identisk med någon av de lärogossar som under namnet *H e n r i c*, *H i n d r i c* o.s.v. förekommit bland verkstädernas personal. Möjligen är han densamme som lärlingen *H i n r i c h J o h a n s s o n* hos *W i l l e e n*, vilken just 1774 ej är kvar längre bland folket på verkstaden. Nästa år återkommer *B e r e n i u s* till Åbo och får anställning just hos *W i l l e e n*, vilket bestyrker denna gissning. Han reser bort igen 1776 men återfinnes 1781 i tjänst hos *W i l l e e n s* änka. 1786 ¹⁹/₁₀ får han privilegium på yllefärgeri i Åbo. Där har han till en början endast en lärling eller en dräng till hjälp, men får senare både gesäll och lärling. Efter tio års självständig verksamhet om-

talas han 1796 såsom avliden. Änkan, Anna Berenia, fortsätter verksamheten med hjälp av en gesäll, Henric Sandstedt, som år 1799 meddelas hava övertagit änkan Berenias verk, men redan 1804 talas det om änkan Sandstedt, som fortsätter verket, vilket består ännu 1806.

5. Nordmans färgeri.

Carl Reinhold Nordman, möjligen son till Lars Isaac Nordman, kallas de första åren Norrman eller Norman men senare alltid Nordman. Man möter hans namn först som lärling 1782 hos Biörmann, han är från 1784 verkgesäll eller verkmästare och får 1791 $\frac{23}{8}$ privilegium på eget yllefärgeri samt kallas nu manufacturist. Bland hans gesäller finner man Sandstedt, som sedermera övertog Berenius' färgeri. 1797 utvidgar Nordman sin verksamhet till att även omfatta en klädesfabrik, och 1798 får han privilegium på denna. Ett överskärereri var också förenat med verket, vid vilket beredes och färgas egna kläden samt lantmannagods. Garn får han bland annat från spinnet i staden, vilket också försåg andra väverier med råvara. Nordmans verk var ett av de största i Åbo och i full gång 1806.

5. Bolins färgeri.

Johan Bolin nämnes först som färgare hos Bremers yllefabrik 1789, här han är anställd alla år utom 1793 och 1794 tills han 1797 grundar eget färgeri, varefter han färgar och bereder lantmannavaror (ylle). Ett år, 1791, var Bolin också verkgesäll hos Biörmann. Hans färgeri bestod ännu år 1806, då uppgifterna om Åbo sluta.

6. von Mellens färgeri.

Anders von Mellen (Melen) var färgargesäll i H. H. Wehlers stadsfärgeri 1780 och stannade som verkgesäll även efter mästarens död — se ovan. Verket gick i konkurs, och von Mellen synes ej i handlingarna igen förrän 1798, då det heter att han inflyttat från Nådendal och fått privilegium på färgeri i Åbo. Han arbetade först ensam men fick småningom lärlingar. Även om hans verk liksom om de övriga berättas att han beredde lantmannagods, men han färgade också i likhet med de flesta också åt fabrikerna. Åbo hade ju vid denna tid en ganska blomstrande textilindustri. — 1805 uppsade von Mellen sitt burskap i Åbo och avflyttade till Nystad, där han sedermera fick burskap. Hans gesäll Henric Ahlquist blev mästare och övertog verket.

Färgare vid textilfabrikerna.

Åbo hade under 1700-talet en hel del textilfabriker. Några korta notiser om dessa återfinnas i slutet av denna uppsats. Flera av dem hade fast anställda färgare, åtminstone tidvis, medan andra färgade sina varor ute i staden hos de många färgerier, som småningom växte upp.

1. Esaias Wechters klädesfabrik.

1753 omtalas en färgare vid Esaias Wechters klädesfabrik. Troligen var det Biörman, ty denne är där 1755 och omtalas även såsom anställd 1758.

1760—1761 är färgare Anders Öberg (Öhberg) vid verket. 1763 är däremot Biörman tillbaka för ett år.

1763 och 1765 nämnes Carl Gustaf Runnström som färgare. Han var 1761 anställd hos Israel Hasselins och Olof Montans klädesfabrik.

1766—1768 var Abraham Conradi hos Es. Wechter.

Senare finnas icke några uppgifter om vem som var färgare i verket.

2. Hasselins och Montans klädesfabrik.

1761 nämnes en klädesfabrik, som äges av manufakturisten Israel Hasselin och advokaten Olof Montan, och som färgare omtalas Carl Friedr. Runnström, sannolikt identisk med Carl Gustaf Runnström hos Es. Wechters verk något senare, se ovan.

3. Bremers yllefabrik.

Fabriken grundades 1770 och synes vara en direkt fortsättning av Esaias Wechters, vilken nu ej mera nämnes.

Det skulle passa bra med årtalen att tänka sig den resande gesällen Ternell från Jönköping, såsom anställd där 1770—1771 (se nedan), men detta är endast en gissning.

1771 omtalas där färgaren Johan Olof Grudd.

1772 nämnes vid samma verk Sven Bergman, vilken året därpå står på listan bland avresta.

1773 kom Johan Törngren dit — omsättningen hade således varit livlig, men Törngren stannade nu tills han övergick till Willeens änka och ersattes 1782 med Werner Depenbruck, som var där i två år. Hans namn har tydligen vållat skrivarna i Åbo svårt huvudbry, ty han kallas även än för Dittenbrauch, än Dejven-

brok. Han ankom till Åbo 1778, var anställd två år hos H. H. W e c h t e r i stadsfärgeriet och tre år hos B i ö r m a n innan han kom till Bremer. Han var troligen från Nyköping, där en V e r n e r v o n D e p e n b r u c k blev mästare 1755, enl. *A. E. Falck*, Hantverksskrån och fabriksväsen i Nyköping, Nyköping 1928.

Efter denna tid var B r e m e r utan färgare ett par år, men 1785—1788 var E r i c S ö d e r s t r ö m där — se ovan — och ersattes 1789 av J o h a n B o l i n, se ovan, vilken efterträddes av H a n s F r e d r i c h M e n t z e r, som stannade 1792—1793. En C a r l W i l h e l m M e n t z e r hade varit färgerilärling hos B i ö r m a n s 1788—1791, och förutsatt att man slarvat vid utskrivandet av förnamnen skulle denne vara samma person som H. F. M e n t z e r, vilket dock ej får tagas för givet.

1794 var B o l i n tillbaka hos B r e m e r igen och stannade tills han satte upp eget färgeri 1797. Efter denna tid omtalas ingen färgare hos B r e m e r s, och verket finnes ej upptaget i listorna från och med 1800.

4. E g m a n s klädesfabrik.

M a t h i a s E g m a n s klädesfabrik, förr i Nådendal, flyttades till Åbo 1796. Vid detta verk voro 1803 trenne medlemmar av familjen C o n r a d i anställda, nämligen C a r l F r. och J a c o b som gesäller och F r a n s som lärling, se ovan om C o n r a d i s färgeri.

5. v o n W i l l e b r a n d s klädesfabrik.

Generalmajoren, landshövding E r n s t G u s t a f v o n W i l l e b r a n d anlade 1797 på Jockis sätesgård i södra Tavastland ett klädesväveri med färgeri och överskärereri, vilket överraskande nog kom att ligga under Åbo hallrätt. År 1800 nämnes där som färgare L a r s F r ö b e r g. Han blev sedan verkgesäll hos änkan S c h i e d e r s färgeri i Ekenäs (omnämnd 1805).

Senare arbetade där A b r a h a m C o n r a d i jämte två söner, C a r l F r. och F r a n s, vilket omtalas år 1802, samma år som den äldre C o n r a d i dog. Sönerna övergingo på ett år till E g m a n s fabrik men återvände 1804 till v o n W i l l e b r a n d s verk, där de funnos vid den tidpunkt då meddelandena om Finland upphöra.

Det är möjligt att flera andra textilfabriker hade färgare anställda. Några av de mera framgångsrika färgarna i staden grundade egna klädesfabriker (S ö d e r s t r ö m, N o r d m a n) och samlade således sina verk under en hatt.

Färgare utan känd anställning.

1. Falkensten.

Färgaren Hans Henric Falkensten omtalas i berättelserna 1744. Han var från Kalmar, där han dock ej har återfunnits. Det är troligt att han var släkt med den J. Falkensten, vars stärbhus hade färgeri i Stockholm på 1760-talet. En släkting, möjligen en son, Erasmus Falkensten, var lärling hos Hans Henric i Åbo. Det är icke otänkbart att någon av stadens fabriker hade denne mästare i sin tjänst, men å andra sidan omtalas att han hade 5 kopparkittlar, 2 träkyvar samt andra kärl och redskap jämte förråd av färgstoffer, vilket kan tyda på att han hade ett självständigt företag.

2. Ternell.

1770—1771 vistades färgaregesällen Anders Otto Ternell i Åbo, och ovan har framkastats den förmodan att han kunde varit hos Bremer, där i alla händelser ingen annan färgare omtalas just då.

Ternell omtalas åtskilliga år i Jönköpings hallrättsberättelser, där han från 1763 drev ett siden- och lärftstryckeri, vilket grundades 1752 av fältskären Franz P. Halbmeijer (enl. *Friborg*). Detta gick tydligen dåligt och från verket redovisades aldrig något tryck. Halbmeijer måste avflytta från orten (till Göteborg) och var då medellös. Ternell sökte få resolution på det verk, som han övertog, men ansökan blev obesvarad liggande hos kommerskollegium och ledde aldrig till något. Som han endast vistades en kort tid i Åbo finnes ingen anledning att här gå vidare in på hans öden och tvister med kolleger i Jönköping. Ternell omtalas 1780 såsom avliden.

Tryckerier och färgerier i övriga städer.

BJÖRNEBORG.

I Björneborg inrättade Johan Nyholm (privil. 1765 ^{29/7}) ett flanells- och cassianstryckeri, som emellertid icke kom i gång på ett par år. Verket bestod av en press, två blomformar och nödiga kittlar. Det heter snart om honom, att fabrikören mäster Nyholms skickelighet, drift och lindrihet i arbetslönerna hava förskaffat honom så mycken näring och förtjänst, som på orten tillgänglig varit, sedan cassianer och flaneller denna tiden i allmänhet kommit mera i bruk. Ingenting säges om tillverkningens storlek.

Nyholm kom till Finland från Sverige. Han var där i viss mån en mångfrestare och, så vitt man kan utläsa något personligt ur de knapp-

händiga handlingarna, en orolig ande. Bland de verksamhetsgrenar, som han slog sig på, var spetsknyppling: han fick 1741 $\frac{6}{8}$ privilegium på Brabantske spetsars knöpplande.¹ Knyppelskolan med dess mästarinna förekommer i Stockholms hallrätts handlingar. Hans huvudycke var dock tygtryckarens, och han kunde t.o.m. snida formar: han erhöll 1741 $\frac{9}{5}$ resolution på formers snidande till flanellers tryckande.¹ 1742 $\frac{9}{6}$ fick han resolution på ett ylle- och linnefärgeri i Stockholm och samtidigt på att där upprätta en spetsfabrik, alltså ett slags utveckling av knyppelskolan. Men inte nog därmed: 1743 $\frac{10}{10}$ erhöll han dessutom resolution på en rit- och konstskolas inrättande i Stockholm (allt enligt Friborg). De följande åren meddelar Stockholms hallrättsberättelser att han trycker både ylle (sarge, flanell, gollgast och cassian) samt bomull (sit).

Han råkar även i tvist med färgarsocieteten med anledning av att han både trycker och färgar.²

Var N y h o l m höll hus mellan 1750 och 1765 är ovisst, emedan han under dessa år ej hörs av.

Om hans verksamhet i Björneborg berätta handlingarna att han åtminstone ännu 1770 betjänar ortens invånare till nöjes. 1771 och de följande åren är däremot tillverkningen ringa: han har »nog litet att förrätta», »nog litet att syssla», emedan, som det heter 1779, enfärgade tyger nu mera kommit i bruk — det stämmer ju alldeles med vad man vet om tidsmodet. 1784 meddelades det att N y h o l m, som vid det laget torde varit ganska gammal, hade av brist på arbete nedlagt sitt flanells- och cassianstryckeri.

Det bör kanske tilläggas, att ytterligare en färgare med namnet N y h o l m troligen kom till Finland från Sverige men man vet ej vart han där tog vägen. Eftersom han anlände året innan J o h a n N y h o l m drog sig tillbaka kan man ju tänka sig att han hade med honom att göra, var hans bror eller frände.

Denne H e n r i k N y h o l m fick 1755 privilegium på flanells- och cassianstryckeri i Norrköping, där han tryckte »halvylligt» och »helylligt»-flanell, cassian, schagg, ävensom linne. 1774 omtalas i Norrköpings hallrättsberättelser att manufakturisten H e n r i c N y h o l m hade med dess privilegierade tryckerifabrik härifrån till storfursterdömet Finland avflyttat. Flanellstryckaren J o h a n J e d e r h o l m inropade 1783 hans fastighet på auktion.³

¹ Se Manufaktur- och handelsdeputationens akter 1740—41, 26, enl. vänligt meddelande av Sven T. Kjellberg, samt enligt *Friborg*.

² Handlingen, som tillhör Nordiska Museets arkiv, var hösten 1943 evakuerad och har ej av förf. kunnat åtkommas, varför förf. på denna punkt måste lita på minnet.

³ *Edw. Ringborg*, Bidrag till Norrköpingsindustriernas historia I, Norrköping 1922, s. 160.

Johan Nyholm hade, då han drog sig tillbaka, redan i tio år haft en säkerligen yngre och i varje fall driftigare konkurrent i färgaren Jonas Levin, vilken även färgar åt »fabriken i staden» — två sådana funnos, dels Johan Söderlins, dels stadens klädesväveri, och vilken som avses kan ju vara likgiltigt. Levin arbetade »med gott besked» och hade »ymnligt arbete», meddelas 1784. 1792 meddelas att Levin dött i början av året. Hans omyndiga arvingar skötte fabriken, som hade tillräckligt med arbete och färgade ylle och linne. En gesäll skötte verket och nyttjade kvinnfolks biträde. 1801 $\frac{10}{6}$ får man veta, att avlidna färgaren Jonas Levins ogifta dotter jungfru Catharina Christina Levin upprättat faderns »förlorade» färgeriverk, som hon sedan skötte med mycken framgång med hjälp av en verkgesäll, en dräng och kvinnfolk.

1802 omtalas första gången färgaremästaren Anders Färnberg (Fernberg), som arbetar med hjälp av en gesäll och en dräng samt säges hava tillräckligt med arbete.

1804 anlägger Mattias (Mattis) Stenberg en klädesfabrik och även ett färgeri.

BORGÅ.

Från Helsingfors meddelas upprepade gånger i hallrättsberättelserna att färgeriet därstädes, i Gammelstaden, icke vill bära sig, emedan befolkningen är van att sedan gammalt sända sina varor för färgning både till Åbo, Ekenäs och Borgå.

Det enda namn man känner därifrån är Eric Stråle: Han var färgare och manufakturist och fick 1799 privilegium på en klädesfabrik i Borgå.

EKENÄS.

Om att färgerier i Ekenäs färgade åt Helsingfors har man samma uppgifter som ovan om Borgå. Manufakturisten och färgaren Pehr Daniel Schieder anlade med magistratens, som tillika var hall- och manufakturrätt, tillstånd år 1788 ett färgeri samt 1792 ett överskärereri. 1802 omtalas Schieders änka Margaretha Catarina, som då innehade färgeriet. Vid detta bereddes lantmannagods och färgades kläde.

Ett annat färgeri var Samuel Hagmans, vilket anlades två år före Schieders. Mästaren omtalas såsom avliden år 1806, och hans änka Maria fortsätter rörelsen.

Ekenäs var en fullkomlig filial till Åbo, i det att nästan alla gesäller som man kan belägga där kommo från Åbo. Benjamin Menan-

der, som var lärling hos Gerhard 1765—1769, återfinner man som gesäll hos Schieders 1802 jämte lärlingen Gustaf Ahlquist, som kanske var broder till färgaren Henric Ahlquist (se namnregistret). 1805 var i samma verk anställd först Jacob Conradi och sedan Lars Fröberg, vilken förut varit verkgesäll hos von Willebrand i Jockis. 1806 nämnes som verkgesäll Nils Choré, vilken dock synbarligen ej hade med Åbo att göra.

Hos Hagman omtalas år 1802 gesällerna Henric Åkerberg, vilken varit lärling hos C. R. Nordman i Åbo 1796—1798, och Anders Asklöf, som varit lärling hos Söderström 1796—1798, gesäll hos densamme 1799 och hos Nordman 1800. År 1805 är Israel Dahlgren hos Hagman. Även han har sin utbildning i Åbo, där han är lärling i H. J. Birmans färgeri åren 1798—1803.

GAMLAKARLEBY.

Margareta Candulin ägde i Gamlakarleby ett kattuntryckeri, som av handlingarna att döma pågått flera år innan det omtalas, vilket endast sker åren 1803 och 1804. Vid kattuntryckeriet (heter det), vars ägare saknar den penningstyrka, att kunna införskriva vita utländska bomullstyger, har tillverkningen förledne året (avser 1803) varit vida mindre än de föregående åren, så vida de till tryckning inlämnade vävnaderna utgjort smärre partier, än förut. Någon idkare av synnerlig skicklighet vid dessa verk (det gäller även stadens tobaksfabrik) har magistraten icke heller vid detta tillfälle, att hos Eders Excellens och höglovl. Kongl. Kollegium anmäla.

Vid detta verk trycktes dukar, förkläden och kjortlar, och det var försett med flera olika slags mönster eller »former». Redogörelse för de båda kända årstillverkningarna finnas i bilaga.

Det är just vid denna tid som man i de svenska fabriksberättelserna börjar kunna avläsa ett ofantligt stigande bruk av huvud- och axelschaletter. Vid linnetryckeriet i Åbo omtalas — tidigare visserligen — näsdukar, vilket kan avse just schaletter, som åtminstone i vissa trakter av Sverige tidigare hette näsdukar. — Förkläden, tryckta i avpassade mönster, finnas i original i ett litet antal i svenska samlingar, och de omtalas ofta i berättelserna. Även kjolar omtalas men äro icke bevarade i större antal.

HELSINGFORS.

I Helsingfors anlade Georg Friedric Köpke ett färgeri, på vilket erhöles resolution 1781 29/3. Det låg i Gammelstaden på 3/4 mils

avstånd från Helsingfors på stadens ägor. Verket hade färgeri, valk och överskärereri och var avsett att betjäna befolkningen. Tillverkningen var dock obetydlig, emedan lantborna i trakten av gammalt voro vana att dels färga själva, dels hålla sig till färgerierna i Borgå och Åbo. Längre fram, förmodligen emedan två färgerier anlagts i Ekenäs, meddelas att man också hellre vänder sig dit än till Helsingfors. Något klädesväveri fanns icke ännu i Helsingfors, som kunde utgjort en stadig ekonomisk ryggrad för färgeriet.

K ö p k e, som tidigare, 1773, även anlagt ett färgeri i Lovisa, avled någon gång mot slutet av 1780-talet; han kallas åtminstone 1788 avliden, och från Lovisa heter det att han dött i största fattigdom. Om hans utbildning vet man att han 1761 var färgaregesäll vid L a r s I s a a c N o r d m a n s verk i Åbo.

Verket i Helsingfors drevs efter K ö p k e s död av M a t h i a s E n n i n g några år. 1790 hette verkmästaren C a r l H e n d r i c W i c k m a n och var från Sverige. Det gick fortfarande ganska dåligt. 1803 hette ägaren handelsman Ö s t e r b e r g. Färgeriet var då alldeles i förfall, och magistraten uppmanade ägaren att sätta verket i stånd. Ö s t e r b e r g ägde en tvåvåningsbyggnad, och i övre våningen av denna tänkte han inrätta en större klädesfabrik. Men »den driftiga mannen», som det heter om honom, »dog alldeles för tidigt». Hans efterlämnade änka J u l i a n a håller nu på att fullfölja hans planer, om hon bara kan få sig tjänliga skickliga mästare, som kunna förestå dessa verk. Nästa år heter det att det tog två år att sätta färgeriet i stånd. Husen voro förfallna av ålder, men hon har på källaren med dryg konstnad uppfört en tvåvåningsbyggnad, antagligen i stället för den gamla. Tomten var sumpig och behövde tillräcklig tid till sättnig. Nu var emellertid verket i stånd. En skicklig verkgesäll har ankommit, och det kommer ej att dröja länge innan hon kommer att insända sin ansökan om privilegier. — Angående den skickliga verkgesällen, som hon anställt, kan man kanske sammanställa denna notis med en uppgift från Lovisa 1805, att färgaren därstädes, B e n j a m i n M e n a n d e r, flyttat till Helsingfors. Som redan meddelats var M e n a n d e r verkgesäll ett år hos S c h i e d e r s i Ekenäs. 1803 var han färgare i Lovisa och hade därjämte överskärereri men begav sig alltså därifrån till Helsingfors. Fru Österberg råkade i tvist med färgaren P r o c o p a e u s, som hade erhållit tillstånd att i staden upprätta färgeri, men han fick trots hennes protester behålla sina rättigheter. — Hennes färgeri är i gång 1806.

Färgaren J o h a n O t t o P r o c o p a e u s var färgarlärling hos B i ö r m a n i Åbo 1793—1799. 1803 grundade han färgeri i Helsingfors, vilket snart arbetade med full styrka. Därjämte anlade han 1806 ett

kamullsspinneri och ett klädesväveri för finare och grövre kläden. Godset sades vara av utmärkt beskaffenhet. Flera stycken kläden voro redan levererade till Kongl. Adlercreutzske regimentets beklädning, och ännu mera både kläde och boj var beställt.

KRISTINESTAD.

Ingen färgare omtalas, men en tapetryckare, Carl Gustaf Crantz, som förekom på 1790-talet och 1800-talets början. Han hade ibland ingen tillverkning men tryckte då och då några hundratal våder papperstapeter.

LOVISA.

Färgaren Georg Fredric Köpke inrättade ett färgeri i Lovisa 1773, se om honom f.ö. Helsingfors.

1790 15/5 anhöll en skönfärgaregesäll Jean (Johan) Abraham Smedberg från Stockholm hos magistraten om bur- och mästerskap att få utöva färgareprofessionen. Han förnyade sin anhållan 1791 12/8 med motivering att han nu fullgjort det honom ålagda mästerprovet, men något burskap erhöll han aldrig. Han utövade dock färgeriyrket och var syssel-satt att betjäna stadens invånare samt kringliggande landsbygd med linne- och yllefärgeri.

År 1800 flyttade till Lovisa färgaren Anders Palmgren. Han hade förut bott i Jönköping, där han förekommer i hallrättshandlingarna, men han uppsade sitt burskap där och reste sin väg, och hans färgeri-redskap försåldes för att betala hans skulder. Han hade då varit verksam i Jönköping i sex år, men man kan lätt föreställa sig att konkurrensen med stadens övriga sex färgare blev honom övermäktig.

1799 8/7 fick färgaren Emanuel Franck magistratens tillstånd att färga vadmal. Smedberg protesterade häremot, och kommerskollegium upphävde rättigheten, varefter Franck avflyttade till Heinola residence, den tämligen nyanlagda residensorten i dåvarande Kymmene-gårds län.

Benjamin Menander, som ovan omtalats i olika sammanhang, fick 1802 26/9 privilegium på färgeri i Lovisa, men stannade endast några år och avflyttade till Helsingfors, se ovan.

NYKARLEBY.

Två färgerier omtalas i staden år 1806. Vardera sköttes av en gesäll.

NYSTAD.

A n d e r s v o n M e l l e n, som några år haft färgeri i Åbo — se redogörelsen för denna stad — uppsade 1805 sitt burskap där och avflyttade till Nystad. Några meddelande härom från stadens hallrätt har icke kommit in 1806.

NÅDENDAL.

En färgare vid namn L i m a n omtalas 1802 och sades lyda under Åbo hallrätt. Även under ett par av de följande åren nämnes en färgare i staden, dock utan utsatt namn.

En uppgift finnes att v o n M e l l e n bott i Nådendal, men hans verksamhet har ej där kunnat följas i handlingarna.

RAUMO.

I staden fanns åtminstone ända sedan 1790-talet en färgare, som färgade garn och grövre ylle- och linnevävnader för staden med omkringliggande bygd. Han omtalas in i det sista men är ej känd till namnet.

TAVASTEHS.

M a t t s A h l b e r g, som varit lärling hos B i ö r m a n i Åbo 1785—1789 och som de följande åren ej är synlig i handlingarna, möjligen på grund av gesällvandring, fick 1793 privilegium på färgning av kläde och lantmannagods i Tavastehus. Det var säkerligen närmast fråga om gods för den Eikornska klädesfabriken. Han är kvar 1806.

H e n r i c C a r s t e n S u n d b e r g, möjligen S m e d b e r g, fick privilegium 1797 och hade liknande verksamhet.

H e n r i c Å k e r b e r g, som varit lärling hos C. R. N o r d m a n s färgeri i Åbo samt åren 1802—1803 gesäll hos S a m u e l H a g m a n i Ekenäs tillsammans med A n d e r s A s k l ö f, fick 1805 privilegium på färgeri i Tavastehus. Hans förnamn finnes visserligen icke utsatt, men data stämma så bra att man måste tro att det är samma person.

Planteringar.

Till de nyttiga företag, som förordades av statsmakterna som ett led i landets återuppbyggnadsarbete och som åtminstone till en början fick statsunderstöd, hörde plantering av sådana växter som kunde användas i industrin eller på annat sätt vara landet till gagn. Det är i redogörelserna

mest fråga om färgväxter, framför allt v e i d e och v a u, ävenså i stor utsträckning k r a p p. Johan Gabriel O x e n s t i e r n a s nationalekonomiskt betonade stora dikt S k ö r d a r n a talar i sjätte sången om »Utländska växter och blommor, flyttade til vårt Climat. Örter til föda, läkemedel och färgerier. Främmande Sommarfrugter som mogna i våra trädgårdar . . . En sjöfarandes berättelse om andra länders växter och skördar. Amerikas rikedomar och olyckor. Negrernas plågor.» Om färgväxterna heter det t.ex.:

Där, andra plantors växt ur Solens egna strålar
Drar hop de färgors saft som väfnaderna målar.
Än Sverges egen jord för sina stridsmäns drägt
är av det gula vau och veidets azur täckt.

Längre fram talas om k r a p p e n s brunhet och om den svenska mossan,

. . . glömd kring ofrugtbara hållar
med purpurn av orseill beströr granitens hållar.

I Sverige fanns alltså här och där färgväxtodlingar.

I Skåne var Lunds botaniska trädgård centrum för försöken med nyttighetsväxter. I Finland gjordes åtminstone storartade ansträngningar att få liknande företag i gång, och Åbo var av naturliga skäl den vetenskapliga stationen. I hallrättsberättelserna har P e h r K a l m ett egenhändigt brev om plantagerna i Åbo i den akademiska trädgården, vilket är daterat 8 augusti 1755. Som skrivelsen emellertid icke innehåller något egentligt om färgväxter, måste den i detta sammanhang överhoppas. Även för följande året finnes en lång redogörelse för K a l m s planteringar.

År 1759 finnes i hallrättsberättelserna en av P e h r A d r i a n G a d d undertecknad och 12 oktober daterad skrift, »Utdrag af det Observations diarium, som blifvit uppsatt öfver de publique œconomiske Planteringar, Hvilka af underskrefven blifvit anstälde vid Konglige academien i Åbo, Åhr 1753, 54, 55, 57, 58 och 1759.» Som denna skrivelse givetvis skulle förtjäna att liksom den föregående publiceras separat, må här endast nämnas att den innehåller vissa uppgifter om färgväxter. Relation finnes vidare för år 1760, dat. 4 oktober, och även för 1761, vilken senare så gott som uteslutande handlar om färgväxter och de undersökningar som G a d d gjort med »W i d e t» (veide) och »f r a n s k a v a u e n» samt andra, inhemska, ersättningsplantor.

»At med inhemska växter kunna åstadkomma någon betydande och sig lönande rödfärg på kläde, det har varit och är ännu ibland desiderata

i vår tid», skriver Gadd och meddelar att han gjort 50 olika försök. Prover med ersättning för franska vauen hava gjorts men »de hafva ej upfyldt afsigten». Som bilaga till denna skrivelse ligger remsor av kläde, som färgats. De som fått försöksfärgning med rött äro de enda som nu äro kvar. Den översta är gråbrunröd, de understa gulbruna. Som direkt lyckade försök få de icke precis betraktas, men G a d d är tydligen optimist och anser icke saken omöjlig.

Man må med dessa G a d d s skrivelser jämföra hans tryckta verk från 1760-talet: Underrättelse om färgestofters plantering i Finland, Uppmuntran till nyttiga plantagers vidtagande, Allmänna lagens uppmärksammande vid plantagers inrättande m.fl.

Bilagor.

BILAGA I.

Några årstillverkningar av tryckt tyg.

I några årgångar av hallrätsberättelserna finnas uppgifter om den mängd tygtryck, som tillverkats under året. I de svenska berättelserna finnas sådana uppgifter nästan ända från början av fabrikenas verksamhet, men i de finska förekomma dylika endast under de år, då tryckt tyg tillverkades för avsalu. Snart nog övergick verksamheten till enbart lantmannavaror, d.v.s. sådant tyg av egen hemslöjd, som befolkningen lämnade in för att få det ornerat med tryckt mönster. Hemvävnad bedrevs även i stor utsträckning i städernas hushåll och lämnades naturligtvis likaså in till tryckerierna för dekorerung. Dylikt tryck behövde ej hallstämplas, vilket förklarar dess frånvaro i handlingarna. — De uppgifter som finnas från Margareta C a n d u l i n s kattuntryckeri i Gamlakarleby äro betydligt senare än de från Åbo och avse säkerligen saluvara. Tygtryckeriet visar i hela Europa under början av 1800-talet ett storartat uppsving, och för Sveriges vidkommande tillkommer nu det ena tryckeriet efter det andra. Ätminstone här i norden måste detta tydas som en allt starkare efterfrågan på tryckt tyg för allmogens bruk: både hela plagg, särskilt livstycken, och avpassade mindre sådana, främst schalar och schalletter men även förkläden i tygtryck kom nu i bruk i de flesta av våra folkdräkter.

1. Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo.

(Enbart färgad vara samt manglad, appreterad o.s.v. har uteslutits.)

1753: 8605 alnar blått och vitt tryckt lärft.	1757: 3110 alnar tryckta och färgade lärfter
1754: 10000 » » » » » »	(tillsammans, förr i
1755: 7000 » tryckt lärft.	i olika poster).
1756: 3250 » blått och vitt tryckt lärft	1758: 4000 » tryckta lärfter.

1759: 660 alnar cassian.	1765: 750 alnar tryckt lärft.
1759: 3200 » blått och vitt tryckt lärft.	(200 » sars, ej säkert tryckt).
1760: 6174 » tryckt lärft.	1766: 800 » tryckt lärft.
113 » cassian.	(100 » sars, ej säkert tryckt).
1761: 7000 » tryckt lärft.	100 » cassian.
400 » cassian.	1767: 850 » tryckt lärft.
1762: 6000 » tryckt lärft.	(— — sars, ej säkert tryckt).
1762: 400 alnar cassian.	1768: 900 » tryckt lärft.
1763: — — — —	1769: 473 » , 25 stycken tryckt lärft.
1764: 2000 » tryckt lärft.	1770: 34 » , 24 stycken tryckta näs-
200 » cassian.	dukar.

2. Gerhards tryckeri i Åbo.

1757: 3076 alnar tryckt lärft.	1764: 5000 alnar tryckt ylle.
1758: 2626 » » och färgad lärft (tillsammans).	1765: 500 » » lärft. (120 » sars, möjl. tryckt.)
1759: 3671 » lärft, blått och vitt.	1766: 450 » tryckt lärft.
1760: 2000 » tryckt lärft.	(100 » sars, möjl. tryckt.)
1761: 2000 » » »	1767: 600 » tryckt lärft.
1762: 2000 » » »	— (— — trol. ej tryckt.)
1763: 3000 » » »	1768: 400 » tryckt lärft.

3. Margareta Candulins kattuntryckeri i Gamlakarleby.

Av inhemska vävnader:

1803: 30 stycken dukar påtryckta i flera slags façoner	à 8 · · st.	5: — —
30 » förkläden d:o	à 16 · · st.	23: 16: —
50 » kjortlar d:o	à 32 · · st.	33: 16: —
	<hr/>	
	Summa	61: 32: —
1802: 1200 alnar påtryckta i flera slags former	à 8 · · alnen	20: — —
20 st. dukar d:o	à 16 · · st.	6: 32: —
15 » förkläden d:o	à 24 · · st.	7: 24: —
14 » kjortlar d:o	à 1 rdr st.	14: — —
	<hr/>	
	Summa	48: — —

BILAGA II.

Namnlista på färgare och tryckare samt textilfabrikanter med färgeri.

- Ahlberg, Carl, Lärling 1800—1801 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, hos C. G. Biörman.
- Ahlberg, Johan, Färgaregesäll, anländ till Åbo 1775, gesälls.å. vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, hos Biörman.
- Ahlberg, Matts, Lärling 1785—1790 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, Biörmans. 1793 priv. på färgeri i Tavastehus.
- Ahlholm, Carl, Gesäll 1793—1794 vid Berenius' färgeri, Åbo.
- Ahlquist, Gustaf, Lärling 1802 vid Schieders änkas färgeri i Ekenäs.
- Ahlquist, Henric, Lärling 1803, gesäll 1804 vid von Mellens färgeri, Åbo. Burskap efter avlagt mästarprov 1805, övertar då von Mellens färgeri. Jfr Henric Mathsson.
- Akren (Ågren?), Eric, trol. dens. som Eric Johansson, se denne, lärning 1805 vid Söderströms färgeri och klädesfabrik i Åbo.
- Andersson, Anders, Lärling 1794 vid Söderströms färgeri, Åbo.
- Arlin, möjl. Ahlin, Carl, Dräng 1788 (Carl), 1790 (Carl Johansson), 1791 (Carl Arlin), lärning 1792 vid Berenius' färgeri i Åbo.
- Asklöf, Anders, Lärling 1796—1799 vid Söderströms färgeri i Åbo, gesäll 1800 vid Nordmans färgeri i Åbo, 1802—1803 vid Hagmans färgeri i Ekenäs.
- Baer, Anders, Handelsman i Åbo, delägare i Cassians-, linnetryck- och färgeriet, priv. 1747.
- Barck, Jacob, Gesäll 1797—1798 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- Bartholomai, Gesäll 1759 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- Berenia, Anna, g.m. färgare H. Berenius, Åbo. Änka trol. 1796, driver färgeriet t.o.m. 1798.
- Berenius (Perenius), Henrich, troligen dens. som Hinrich Johansson, se även denne. Avreser som färgaregesäll från Åbo 1774, ankommer till Åbo 1775, s.å. gesäll hos Willeen och sedermera hos dennes änka. 1786 19/10 priv. på yllefärgeri i Åbo, död trol. 1796.
- Berg, Johan Friedrich, gesäll 1767—1769 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Hegardt, Conradi, 1773—1774 vid Conradis färgeri, 1775 avrest från Åbo. Sannolikt dens. som 1782 omtalas gift med färgare N. Fr. Muntthes änka i Hälsingborg och som sedan övertar dennes färgeri.
- Bergman, Sven, Färgare 1773 vid Bremers yllefabrik i Åbo, avrest från staden 1773.
- Biörman, Eva Christina, g.m. färgare Hinr. Biörman, Åbo. Änka trol. 1784 driver verket en tid efter mannens död.
- Biörman, Carl Gustaf, son till färgare Hinr. Biörman och h.h. Eva B., 1794 över-skäraregesäll, 1796—1797 färgaregesäll, 1798 verkmästare vid Cassians-. linnetryck- och färgeriet hos Biörmans änka; övertar verket 1799.

- B i ö r m a n**, Hinric, Färgare i Åbo, 1753 (och trol. hela tiden) — 1758 samt 1762 (möjl. äv. 1763) färgare vid Es. Wechters yllefabrik, 1760 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, då tillhörigt H. H. Wechter och arrenderat av L. I. Nordman, 1765 priv. på överskäreriet, 1767 priv. på yllefärgeri. Övertar 1772 Cassians-, linnetryck- och färgeriet, död trol. 1784.
- B i ö r m a n**, Henric Johan, son till färgare Hinr. B i ö r m a n i Åbo och h.h. Eva B., Gesäll 1792—1795 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, Biörmans änka, 1796 verkmästare därst., grundar möjl. 1797 (enl. annan uppg. redan 1793) eget färgeri.
- B l o m s t r ö m**, Sven, Gesäll 1797 vid Nordlings tryckeri i Åbo.
- B o l i n**, Johan, Färgare 1789—1792, 1794—1796 vid Bremers yllefabrik i Åbo, grundar 1797 eget färgeri i Åbo.
- B r e m e r**, Jacob, Handlande i Åbo, f. 1711, d. 1785, överflyttad från Västerås, delägare i Cassians-, linnetryck- och färgeriet. g.m. 1) Margareta Pipping, 2) Ulrika Fredrika Salenius.
- B r e m e r**, Josef, f. 1743, d. 1814. son till Jacob B., priv. 1770 på klädesfabrik med färgeri i Åbo g.m. Anna Charlotta Kijk.
- C a n d u l i n**, Margareta, Ägare av en kattunfabrik i Gamlakarleby, omtalad 1803 och 1804.
- C h o r é**, Nils, Gesäll 1806 vid Schieders änkas färgeri i Ekenäs.
- C h r i s t i e r n i n**, trol. Johan Adolph, Hovkamrerare, inropade 1769 på auktion Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo efter Hegardt och utarrenderade det till Abr. Conradi.
- C o n r a d i**, Abraham, Färgare i Åbo, 1766—1768 vid Es. Wechters yllefabrik, 1769—1772 arrendator av Cassians-, linnetryck- och färgeriet, 1773 priv. på eget färgeri, »Blå Hand», 1802 anställd vid Jockis yllefabrik (von Willebrand), död. s.å. eller 1803.
- C o n r a d i**, Carl Fredric, trol. son till Abr. Conradi, 1798—1799 lärling hos denne, 1800—1801 gesäll hos denne, ävenså 1802, då fadern är anställd vid Jockis yllefabrik, 1803 vid Egmans yllefabrik, 1804 o.s.v. åter vid Jockis yllefabrik.
- C o n r a d i**, Emanuel, trol. son till Abr. Conradi, 1787 lärling hos denne.
- C o n r a d i**, Frans (Frantz), trol. son till Abr. Conradi, 1798—1801 lärling hos denne, ävenså 1802, då fadern är anställd vid Jockis yllefabrik, 1803 vid Egmans yllefabrik, 1804 åter vid Jockis yllefabrik, 1805, o.s.v. gesäll därstädes.
- C o n r a d i**, Isaac, trol. son till Abr. Conradi, 1771—1774 lärling hos denne, 1775 gesäll hos denne, likaså trol. alla år 1782—1793.
- C o n r a d i**, Jacob trol. son till Abr. Conradi, 1794 gesäll hos denne, 1803 vid Egmans yllefabrik, 1805 verkgesäll vid Schieders änkas färgeri i Ekenäs.
- C r a n t z**, Carl Gustaf, tapetryckare i Kristinestad, nämnes bl.a. på 1790-talet och 1800-talets början.
- D a h l**, Henric, lärling 1799 vid von Mellens färgeri i Åbo.
- D a h l g r e n**, Israel, lärling 1798—1803 (möjl. ej 1802) vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo 1805—1806 gesäll vid Hagmans färgeri i Ekenäs.

- Depenbruck, (Dittenbrauck, Dejvenbrok o.s.v.) Werner, Färgare-gesäll, ankom till Åbo 1778, s.å. och 1779 vid Stadsfärgeriet, 1780—1781 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet hos Biörman, 1782 vid Bremers yllefabrik. Troligen från Nyköping, där en Verner von Depenbrouch (Debenbrock etc.), möjl. hans far, blev mästare 1755.
- E k b e r g, Magnus, lärling 1765—1767 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet hos Hegardt.
- E k h o l m, Jacob, lärling 1799—1802 vid Söderströms färgeri i Åbo.
- E k l u n d, Carl Fredric, 1800 lärling vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, C. G. Biörman.
- E k l u n d, J. F., lärling 1799 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, C. G. Biörman (trol. identisk med föreg.).
- E k l u n d, Jacob Johan, lärling 1801 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, C. G. Biörman. Jfr de två föreg. Möjl. äro alla tre samma person.
- E k m a n, Anders, Lärling 1805—1806 i färgeriet vid Jockis yllefabrik.
- Emanuel, Lärling 1770 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, Conradi.
- E n b o m, Sven, Gesäll 1765 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Hegardt.
- E n n i n g, Mathias, Färgare i Helsingfors, äger det av Köpke 1781 anlagda färgeriet från mitten av 1780-talet.
- Erich, Lärling 1772—1774 vid Gerhards tryckeri i Åbo hos Willeen.
- E r i c s s o n, Johan, Lärling 1806 vid Ahlbergs färgeri i Tavastehus.
- E r i c s s o n, Jonathan, Färghusdräng 1797—1798 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, Biörmans. Jfr Jonathan Jacobsson. Samma person?
- E r i c s s o n, Matts, Lärling 1806 vid Åkerbergs färgeri i Tavastehus.
- E s t m a n, Gesäll 1760 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- F a l k e n s t e n, Hans Henric, Färgare i Åbo 1744.
- F a l k e n s t e n, Erasmus, Lärling hos H. H. Falkensten i Åbo.
- F a l k e n s t e n, J. Sterbhuset har färgeri i Stockholm omkr. 1760-talets mitt.
- F i e l l m a n, Jonas, Klädesväveri i Björneborg, uppgives låta färga dels i Björneborg, dels i andra städer. Uppg. från 1788.
- F i e l l m a n, Jonas, Verkmästare vid överskäreriet vid Nordmans verk i Åbo 1803. Jfr ovan, möjl. densamme.
- F i e l l m a n, Jonas, Gesäll vid M. Stenbergs klädesväveri och färgeri i Åbo. Jfr ovan, möjl. densamme.
- F l e g e, Catharina, Madame, delägare i Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, priv. 1747. Trol. f. 1706, d. 1760, dotter till Johan Flege (Fleege) och Katarina Schaefer, och g.m. köpman Mats Rungén.
- F o r s s t r ö m, Emanuel, Gesäll 1805 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- F r a n c k, Emanuel, Färgare, erhåller 1799 8/7 magistratens tillstånd att färga vadmal i Lovisa, men Kommerskollegium upphäver beslutet på grund av färgaregesällen Smedbergs besvär.

- Fröberg, Lars, Gesäll 1800 i färgeriet vid Jockis klädesfabrik, verkgesäll 1805 vid Schieders änkas färgeri i Ekenäs.
- Furuträd, Carl Christian, Kattuntryckare, erhåller 1797 18/8 Kommerskollegii tillstånd att få i Åbo anlägga kattuntryckeri, men gör cession och höres ej vidare av.
- Färnberg (Fernberg), Anders, Färgare i Björneborg 1802, 1803.
- Gadd, Pehr (Per) Adrian, f. 1727, d. 1797, Ekonom och vetenskapsman, docent i naturalhistoria i Åbo 1750, professor i kemi därst. 1761. Redogör i hallrättsberättelserna 1759 och 1761 för den publika ekonomiska planteringen i Åbo av bl.a. färgväxter.
- Gardt, Carl Fredric, Gesäll 1793—1797 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, C. G. Biörman.
- Gerhard, Anna, g.m. färgaren i Åbo Johan Chr. Gerhard, vilken kallas avliden 1767. Tidigare gift Petreij; sonen Carl Friedrich Petreij övertar färgeriet. Död 1770.
- Gerhard, Johan Christ., Verkmästare 1753 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, 1755 priv. på eget tryckeri, död 1767.
- Granholm, Henric, Lärning 1799—1801 vid C. R. Nordmans färgeri i Åbo.
- Grenfors, Henric, Gesäll 1806 vid M. Ahlbergs färgeri i Tavastehus.
- Grudd, Johan Olof, Färgare 1771 vid Bremers yllefabrik i Åbo.
- Grundström, Gesäll 1760 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- Grön, Jacob Pellu, Lärning 1800—1805 vid C. R. Nordmans färgeri i Åbo, är tidvis även vid överskäreriet.
- Grönberg, Johan, Lärning 1793 vid Gerhards tryckeri i Åbo hos Söderström.
- Grönblom, Simon, I färgeriet, trol. gesäll, 1806 vid von Mellens färgeri, Åbo, hos Ahlquist.
- Grönholm, Johan, Gesäll 1806 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- Grönlund, Abraham Johansson, Färghusdräng 1793—1794 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, Biörmans.
- Grönroos, Henric Jacobsson, Lärning 1796—1798 vid C. R. Nordmans färgeri i Åbo. Kallas första åren Henric Jacobsson, 1798 Henric Grönroos.
- Gustafsson, Adolph, Färghusdräng 1801 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo. Jfr Adolph Tegellström.
- Gustafsson, Henric, Lärning 1806 vid H. C. Sundbergs färgeri i Tavastehus.
- Hagman, Maria, g.m. färgaren Samuel Hagman i Ekenäs. Sköter verket efter mannens död 1806.
- Hagman, Samuel, Färgare i Ekenäs, tillst. 1786, död 1806.
- Halbmeyer, Frantz P., fältskär, priv. 1752 25/5 på siden- och linnetryckeri i Jönköping samt 1755 14/4 på färgeri därst., transporterar verken på Ternell, se denne.
- Hansen, Christer, Lärning 1805—1806 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo.
- Hansson, Johan, Lärning 1768 vid Gerhards tryckeri, Petreij, i Åbo.
- Hasselin, Israel, Manufakturist i Åbo, äger klädesfabrik tills. med advokat Olof Montan. Uppg. från 1761.

- Have(r)man, Georg, Handelsman, delägare i Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, priv. 1747.
- Hegardt, Josias, Manufakturist i Åbo, priv. 1764 7/11 att driva Cassians-, linnetryck- och färgeriet. Skuldsätter sig och måste 1769 låta verket gå på auktion.
- Hehnesus (Hehnefus?), Johan, Lärning, »lärodräng», 1803—1805 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, C. G. Biörman; 1806 gesäll därst.
- Hellström, Michel (Michael) Michelson, Färghusdräng 1801, 1803 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, lärning därst. 1803—1805.
- Henric (Hinrich), Lärning 1772 vid Conradis tryckeri i Åbo.
- Henricsson, Henric, Lärning, trol. först färghusdräng, 1785—1790 vid Berenius' färgeri i Åbo hos Johan Tömgren och trol. under namnet Henric Sandstedt, se denne, kvar hos änkan.
- Henricsson, Johan, Lärning 1796 vid Nordlings tryckeri i Åbo.
- Hinrichsson, Hinrich, Färghusdräng 1765 vid Stadsfärgeriet i Åbo.
- Hökert, Carl Gustaf, Gesäll 1755 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, ho Scheine.
- Israel, Lärning 1797 vid Nordlings tryckeri i Åbo.
- Jacobsson, Benjamin, Oljetryckare 1798 vid P. M. Levisons oljetryckeri i Åbo.
- Jacobsson, Jonathan, Lärning 1799 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo. Jfr Jonathan Ericsson. Samma person?
- Johansson, Anders, Verkdräng 1803 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- Johansson, Carl, Lärning 1762 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- Johansson, Eric (Erich), Färghusdräng 1771 vid Gerhards tryckeri hos Willeen, i Åbo, 1772—1775 lärning därst.
- Johansson, Eric, Färghusdräng 1802 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo, trol. samma person som Eric Johansson, vilken är lärning hos Söderström 1804 och 1806. Året emellan, 1805, är en Eric Akren, se denne, lärning därst. Densamme?
- Johansson, Hans, Lärning 1796—1799 vid Nordmans färgeri i Åbo.
- Johansson, Hinrich, Lärning 1770—1773 vid Gerhards tryckeri i Åbo (endast med namnet Hinrich), 1770 hos Petreij, efter hans död 1771 hos Willeen, nu stundom med efternamnet Johansson. Trol. dens. som 1774 under namnet Berenius som gesäll lämnar Åbo. Se Berenius.
- Johansson, Henric, Lärning 1804—1806 vid Berenius' färgeri.
- Johansson, Jacob, Lärning 1768 vid Biörmans överskärer i Åbo.
- Johansson, Johan, Lärning 1762—1766 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- Johansson, Johan, Lärning 1801 vid Berenius' färgeri i Åbo, änkan Sandstedt.
- Johansson, Matts, Hjälpkarl, sedan lärning 1783, 1784 vid Gerhards tryckeri i Åbo hos Tömgren.
- Jöransson, Maths, Färgaredräng 1762 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, L. I. Nordman.

- K a l m, Pehr (Per), f. 1716, d. 1779, Forskningsresande, docent 1746, professor 1747 i naturalhistoria och ekonomi i Åbo. Egenhändigt brev, infört i hallrätsberättelserna, om plantagerna vid Åbo akademi, dat. 8. 8. 1755.
- K a l p, Christoph, Gesäll 1761 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- K l e i n o d, Anders, Stadsfärgare i Åbo, priv. på stadsfärgeriet 1731 29/4.
- K u h l b e r g, Jacob, Lärning 1804—1806 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- K ö p k e, Georg, Friedric, Gesäll 1761 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, L. I. Nordman;priv. 1773 på färgeri i Lovisa, priv. 1781 29/3 på färgeri Helsingfors, kallas 1786, möjl. tidigare, avliden.
- L a g e r q v i s t, Carl, Gesäll 1804 vid Berenius' färgeri i Åbo hos Sandstedt.
- L a g e r q v i s t, Johan, Fredric, Lärning 1798—1802 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- L e v i n, Catharina Christina, dotter till färgare Jonas Levin i Björneborg, upprättat 1801 10/6 faderns »förlorade» färgeri.
- L e v i n, Jonas, Färgare i Björneborg 1774—1792. Arvingarna fortsatte verket.
- L e v i s o n, Peter, Magnus, Nipperhandlare, upprättat 1798 oljetryckeri i Åbo, uppsäger burskapet 1805 och avflyttar från staden.
- L i l l g r e n, Hinrich, Lärning 1768—1771 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Hegardt och Conradi.
- L i l i u s (L i l l i u s), Anders, Gesäll 1767, 1768 hos Biörman i Åbo, möjl. bara vid överskäreriet.
- L i l j e b ä c k, Johannes, Gesäll 1806 vid H. J. Biörmans färgeri i Åbo.
- L i n d s t r ö m, Aron, Lärning 1805—1806 vid Schieders änkans färgeri i Ekenäs.
- L i n d s t r ö m, Johan, Lärning 1761, 1765 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- M a l m s t r ö m, Petter, Verkmästare 1761 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo.
- M a t h s, Lärning 1773—1776 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Biörman.
- M a t h s s o n (M a t t s s o n), Henric, Lärning 1800—1802 vid von Mellens färgeri i Åbo. Säkerl. dens. som Henric Ahlquist se denne.
- M a t h s s o n (M a t t s s o n), Johan, Lärning 1800 vid Berenius' färgeri i Åbo.
- M a t h s s o n, Maths, Färg- och tryckeridräng 1753, 1754 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Gerhard.
- M e l l e n (M é l e n), Anders, von, Färgaregesäll, sedan verkgesäll 1781—1789 vid Stadsfärgeriet i Åbo, därefter i Nädendal (kallas där von Mell), upprättat färgeri i Åbo 1798 i oktober, uppsäger sitt burskap där 1805 och avflyttar till Nystad.
- M e n a n d e r, Benjamin, Lärning 1765—1769 vid Gerhards tryckeri i Åbo hos Gerhard och Petrej. Gesäll 1802 vid Schieders änkas färgeri i Ekenäs, mästarebrev s.ä., upprättat, trol. 1803, färgeri i Lovisa, har därjämt överskärerier därst., flyttar 1805 till Helsingfors, där han möjl. är verkmästare i Österbergs färgeri.
- M e n t z e r, Carl W i l h e l m, Lärning 1788—1791 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, Biörmans, 1792 vid Bremers yllefabrik.
- M e n t z e r, Hans, Friedrich, Lärning 1793 vid Bremers yllefabrik i Åbo. Möjl. är hans förnamn felskrivet, så att han kan vara dens. som C. W. Mentzer.

- Montan**, Olof, Advokat i Åbo, har jämte manufakturisten Hasselin klädesfabrik med färgeri. Uppgift 1761.
- Moselli**, Nils, Lärling 1805, 1806 i von Mellens färgeri i Åbo hos Ahlquist.
- Munthe**, Nils Friedr., Färgare i Hälsingborg, se J. Fr. Berg.
- Nathanael**, Lärling 1806 vid von Mellens färgeri i Åbo hos Ahlquist.
- Nepping**, Gustaf, Lärling 1806 vid H. C. Sundbergs färgeri i Tavastehus.
- Neukamer**, Färgare 1754 i Kristinehamn vid manufakturverket. Var trol. den faktor vid verket, som kom på »ballance» och flydde till Norge.
- Neukamer**, Johan Christ., Gesäll 1772 vid Berenius' färgeri i Åbo hos Willeen, avreser 1773 från Åbo, inrättar 1778 färgeri i Örebro.
- Neukamer**, Olof Christ., Färgare i Örebro från 1780. Ej dens. som ovanst., ty båda hava färgerier i Örebro många år.
- Nordling**, Johan, Lärling 1766—1767 vid Gerhards tryckeri i Åbo, avreser trol. från staden (som gesäll?), ankommer 1770 som gesäll till Åbo; vid Biörmans färgeri och därpå vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, Biörman, 1771—1775, vid Gerhards tryckeri hos Willeen 1776, åter hos Biörman 1777, upprättar eget tryckeri 1779, uppsäger sitt burskap 1805, men är ännu 1806 kvar i handlingarna.
- Nordman** (**Norrman**, **Norman**), Carl Reinhold, Lärling 1782 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet hos Biörman, kallas från 1784 verkgesäll eller verkmästare, kvar ännu 1790 i verket, upprättar 1791 eget färgeri, priv. 23/8. Priv. 1798 även på klädesfabrik med överskärer, som drives tillsammans med färgeriet. Kvar 1806.
- Nordman**, Lars Isac (Isaac), Handelsbetjänt i Åbo, övertar av H. H. Wechter och får 1759 20/9 priv. på Cassians-, linnetryck- och färgeriet, som han tillträder 1760 men överlåter på Steen 1762.
- Nummelin**, Eric, Färghusdräng, sedan lärning 1793, 1794 vid Nordmans färgeri i Åbo.
- Nyholm**, Henrik, Manufakturist i Norrköping, priv. 1755 på Flanells- och cassiansstryckeri, avflyttar 1774 med sitt flanellstryckeri till Finland. Ej i handlingarna där.
- Nyholm**, Johan, söker (och erhåller?) tillstånd angående formers snidande till flanellers tryckande 1740 ell. 1741 9/5, s.ä. 6/8 priv. på brabantiske spetsars knöpplande, 1742 9/6 resol. på spetsfabrik samt ylle- och linnefärgeri, 1743 10/10 resol. på en rit- och konstskolas inrättande, allt i Stockholm, trycker sarge och andra tyger därst. på sitt flanells- och gollgasttryckeri åtm. till 1750. Resol. på flanells- och cassianstryckeri i Björneborg 1765, nedlagt 1784.
- Ojalin**, Henric Johan, Lärling 1802—1805 vid Nordmans färgeri i Åbo.
- Ojalin**, Simon, Färghusdräng 1761 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo.
- Oldberg**, Johan, Färgaresäll, avreser 1776 från Åbo.
- Ollenberg**, Johan, gesäll 1765—1766 vid Stadsfärgeriet i Åbo.
- Petrei** (**Petrei**, **Petrai**, **Petræ**, **Pettréji**, o.s.v.), Carl Friedr., Gesäll 1759, 1760 hos Gerhard, son till Anna Gerhard, se denna, driver efter styvfaderns död 1767 verket, övertar det helt efter moderns död 1770, död jämte hustrun 1771.

- P e t r e i j, Carl, säkerl. son till Carl Friedr. Petreij, Lärning 1777 och de följande åren hos Willeen, som övertagit hans faders verk efter dennes död, kvar hos änkan efter Willeens död 1781, gesäll 1782, vid Conradis färgeri 1783, 1784—1785 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet hos Biörmans, åter i faderns verk, hos Törngren, 1786—1788.
- P i p p i n g, Niclas (Nicolaes), f. 1709, d. 1755, Handelsman i Åbo, delägare i Cassians-, linnetryck- och färgeriet, priv. 1747. 1746 priv. på att få fortsätta det i Åbo 1744 anlagda tröj- och strumpväveriet, priv. 1743 27/10 jämte Wittfoth på parkumsväveri i Åbo.
- P r o c o p æ u s, Johan Otto, f. 1777, son till köpman Otto Procopæus i Åbo, Lärning 1793—1799 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Biörmans, upprättar färgeri med överskärer 1803 i Helsingfors, har 1806 även kamullsspinneri och klädesväveri.
- R o o s, Christian, Lärning 1793—1799 vid P. M. Levisons oljetryckeri i Åbo.
- R o s t r ö m, Henric, Lärning 1791—1795 vid Nordlings tryckeri i Åbo.
- R u n n s t r ö m, Carl Friedr., Färgare 1761 vid Hasselins och Montans klädesfabrik i Åbo, 1763, 1765 vid Es. Wechters yllefabrik därst.
- R u n n s t r ö m (R u n d s t r ö m), Johan, Gesäll 1782 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Biörman.
- R u t b e r g, Nils, Färgaregesäll, anländ 1777 till Åbo, vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo hos Biörman.
- R ö h l, Christopher, Gesäll 1763 vid Gerhards tryckeri i Åbo.
- R ö h l (R ö h e l), Niclas, Gesäll 1761—1762 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, L. I. Nordman, vid Gerhards tryckeri 1763, åter vid linnetryckeriet hos Hegardt, 1765—1766.
- S a c h a u (S a c h a u s ?), Maths, Lärning 1777—1778 vid Conradis färgeri i Åbo. Möjligen dens. som lärning vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet Mats 1773—1776.
- S a n d s t e d t (1791 S a n d s t e n), Henric, säkerligen dens. som Henric Henricsson vid Berenius' färgeri i Åbo, se denne. Lärning 1789—1792 vid Gerhards tryckeri, hos Törngren och dennes änka, gesäll 1793 vid Nordmans färgeri, 1794 vid Gerhards tryckeri igen hos Söderström, 1795 vid Berenius' färgeri hos änkan Anna Berenia, övertar färgeriet 1799. 1804 omtalas Sandstedts änka. Möjligen var det änkan Berenia, som har gift sig med.
- S c h e i n e, Johan Sigmund, Färg- och tryckargesäll 1755 vid Cassians-, linne-tryck- och färgeriet, H. H. Wechter, i Åbo.
- S c h i e d e r, Margareta Catarina, g.m. manufakturisten Pehr Daniel Schieder, färgare i Ekenäs. Innehar efter mannens död färgeriet, åtm. från 1802.
- S c h i e d e r, Pehr Daniel, Manufakturist, färgare i Ekenäs, tillst. av magistraten, som tillika är hallrätt, att anlägga färgeri 1788 och överskärer 1792. Änkan driver efter hans död verket.
- S c h u r, Simon, Färgargesäll 1783 vid Gerhards tryckeri, hos Törngren, i Åbo.

- Selenius, Carl Fredric, Verkgesäll 1803 vid Schieders änkas färgeri i Ekenäs.
- Sikström, Maths, Lärling 1767 vid Biörmans färgeri i Åbo.
- Simon, Lärling 1806 vid von Mellens färgeri i Åbo hos Ahlquist.
- Smédberg, Johan (Jean) Abraham, Färgaregesäll med eget färgeri i Lovisa, inrättat 1790 15/5. Fullgjort mästarstycke 1791 12/8, men erhåller aldrig mästarbrev. Verksam ännu 1806.
- Spiring, Peter, Lärling 1782—1788 vid Conradis färgeri i Åbo, kallas 1789 utlärling, följ. år ev. gesällvandring, 1791 gesäll vid Conradis Färgeri.
- Sporring, Carl, Färgaregesäll, avrest från Åbo 1773.
- Steen (Sten), Carl Davidson, Handelsman i Stockholm. Övertar Cassians-, linnetryck- och färgeriet 1762 efter Nordman men överlåter det på Israel Wechter, tydl. genast.
- Stenberg, Matts (Mathias), Färghusdräng 1797 («Matts») vid Berenius' färgeri, hos Sandstedt, 1798—1800 lärling därst. («Mathias Johansson», «Mattj. Stenberg», «Matts Stenberg» efter varandra.) Anlägger 1804 klädesfabrik med färgeri i Björneborg.
- Stenman, Simeon, Färg- och tryckeridräng 1753—1754 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, då Gerhard var verkmästare där.
- Stolpe (Stålp), Nils (Niclas), Lärling 1759 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo under Nordman och Biörman, 1762—1767 vid Stadsfärgeriet, 1768—1777 gesäll därst., 1778 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet, hos Biörman; avreser 1779 från Åbo.
- Stråle, Eric, Manufakturist, färgare, från 1799 priv. på klädesfabrik i Borgå.
- Strömmer, Emanuel (Henricsson), Lärling 1801—1804 vid Nordmans färgeri i Åbo, 1803 även vid överskäreriet.
- Sundberg, möjl. Smédberg, Henric Carsten, Färgare, priv. 1805 på färgeri i Tavastehus.
- Sundgren, Matts, Gesäll 1804 vid Nordlings tryckeri i Åbo.
- Svärd, Jacob, (Färgare-?)gesäll 1806 vid Stenbergs färgeri och klädesfabrik i Björneborg.
- Söderström, Eric, Verkgesäll 1786—1788 vid Bremers klädesfabrik i Åbo, 1789—1792 vid Gerhards tryckeri, hos Törngren, och efter hans död 1790 hos änkan, med vilken han gifter sig. 1793 28/5 priv. på eget linnetryck- och färgeri, d.v.s. det Gerhardska. 1803 19/7 priv. på klädesfabrik, vilken slås ihop med tryck- och färgeriet.
- Söfring, Anders, Färgaregesäll, ankommen till Åbo 1774, anställd vid Stadsfärgeriet, avreser 1775 från staden.
- Tamlander, Mathias, Lärling 1800—1802 vid von Mellens färgeri i Åbo.
- Tegellström, möjl. Tegenström, Ad., Gesäll 1805 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, C. G. Biörman. Möjl. identisk med Adolph Gustafsson, se denne.
- Ternell, Anders Otto, Färgaregesäll; ett av fältskären Fr. P. Halbmeijer i Jönköping 1752 avlagt siden- och linnetryckeri transporteras, trol. 1763, på Ternell, som dock sedan förgäves hos Kommerkollegium söker få resolution på detta. Ternell ankommer 1770 till Åbo och avreser 1771. Har möjl. anställning vid Bremers yllefabrik. Åter i Jönköping 1772, omtalas 1780 som avliden.

- Thomasson, Thomas, Lärling 1801—1804 vid Berenius' färgeri i Åbo, hos Sandstedt, och 1805 vid von Mellens, hos Ahlquist.
- Tygelin, Jacob Gabriel, Lärling 1765 vid Stadsfärgeriet i Åbo.
- Törngren, Jonas (Johan), Ankommer som färgaregesäll 1773 till Åbo, anställd vid Bremers yllefabrik 1774—1781, 1781 även färgare (verkmästare) vid Gerhards tryckeri och 1782 endast där, hos änkan Willeen, med vilken han gifter sig. Från 1783 kallas verket efter honom; död sinnessjuk 1790, verket övertages av Söderström, som gifter sig med hans änka.
- Unonius, Handlande i Lovisa, har jämte Menander och Smedberg en stamp med överskärereri. Uppgift 1803.
- Wechter, Esaias, Rådman i Åbo, innehar klädesfabrik med färgeri i Åbo. 1750—1760-talen.
- Wechter, Hans Hinrich, Manufakturist och färgare i Åbo, 1755—1759 mästare vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet som han själv äger från 1759 men överlåter på Nordman. Driver efter Kleinod Stadsfärgeriet, priv. 1763. Död 1788, möjl. 1787. Änkan Helena övertar verket.
- Wechter, Helena, g.m. färgare H. H. Wechter, övertar efter hans död verket, har 1790 gjort konkurs, verket avstannat.
- Wechter, Israel, Sidenfabrikör i Stockholm, övertar 1763 efter Steen Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, som står tomt utan drift under hans tid, varpå han överlåter det till Hegardt.
- Weiser, Bertil, Gesäll 1760 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet i Åbo, hos Biörman.
- Wessman, Otto, Lärling 1806 vid Ahlbergs färgeri i Tavastehus.
- Wickman, Carl Hendrich, Verkmästare vid färgeriet i Gammelstaden i Helsingfors 1790. Från Sverige. 1788, 1789 finnes i Stockholm en Carl Wichman eller Wickman, som gör kulört kattun.
- Willebrand, Ernst Gustaf von, f. 1751, d. 1809, Generalmajor och landshövding i Åbo och Björneborgs län, g.m. Wendla Gustava von Wright; får 1797 privilegium på yllefabrik vid Jockis i Tavastland, vilken ligger under Åbo hallrätt. Vid yllefabriken även färgeri.
- Willeen, Eric, Gesäll 1776—1780 vid Gerhards tryckeri i Åbo hos (fadern?) Johan Willeen, stannar efter hans död ett år, 1781, är 1783 vid Cassians-, linnetryck- och färgeriet hos Biörman, 1784—1785 åter vid Gerhards tryckeri hos Törngren, som gifter sig med fru Willeen.
- Willeen, Johan, Gesäll 1767—1772 vid Gerhards tryckeri i Åbo möjl. en kort tid hos Gerhard själv, därpå hos dennes efterträdare och styvson Petreij, som dör 1771, varpå Willeen driver verket, på vilket han 1773 får priv. Död trol. 1781.
- Witfoth, Hans Hinrich, Handelsman i Åbo, delägare i Cassians-, linnetryck- och färgeriet, priv. 1747.
- Wittlöf, Matts, Lärling 1796 vid Berenius' färgeri i Åbo hos Sandstedt.

- Åkerberg, Henric, Lärling 1796—1798 vid C. R. Nordmans färgeri i Åbo, gesäll 1802—1803 vid Hagmans färgeri i Ekenäs, priv. 1805 på färgeri i Tavastehus.
- Öberg (Öhberg), färgare i Åbo 1760—1761 vid Es. Wechters yllefabrik.
- Öfverberg, Henric, Lärling 1789 samt trol. hela tiden till 1794 vid Berenius' färgeri i Åbo.
- Österberg, Handelsman i Helsingfors, äger färgeriet i Gammelstaden samt även en klädesfabrik, trol. endast planerad. Död trol. 1803.
- Österberg, Juliana, g.m. handelsman Österberg i Helsingfors, driver färgeriet efter hans död. Uppgift 1803.
- Östfeldt, Fredric, Lärling 1806 vid Sundbergs färgeri i Tavastehus.

BILAGA III.

Några anteckningar om Finlands industrier under 1700-talet, särskilt om textilindustrierna.

Enligt *Nils Friberg*, Alfabetsk Förteckning Öfver Privilegerade Manufactur-Wärk, Uti Sweriges Rike, Til 1754 års slut, Stockholm 1755, vilken icke upptager, enl. författarens uttryckliga besked, sådana »slögder», som höra under skrå, fanns i Finland följande anläggningar:

Beck- och tjär-brännerier:

- Jacobstad: Blom, Lars, priv. 1752 17/3.
- Fredrikshamn: Clayhil, Carl, och Thésche (Tesché), Hindric, 1737 29/3.
- Gamlakarleby: Borgerskapets beckbränneri i Kalajoki socken, 1744 10/1.
- Uleåborg: Wacklin, Zacharias, beckbränneri på Beck- eller Tullholmen, 1746 14/11.
- Villmanstrand: Dobbin, Jobst, 1736 7/4.

Bomulls- och linnefakturier:

- Åbo: Agarius, Bomulls- och linnefabrik, priv. att få fortsätta dess inrättade verk, 1753 3/10.
- Pipping, Niclas, och Wittfot(h), Gustaf, parkumsväveri, 1743 27/10.

Buldansfabriker:

- Borgå: Hagerdt, priv. att få bringa i stånd och få fortsätta den redan i staden inrättade fabriken, 1752 15/6.

Färgerier:

- Åbo: Kleinod, Anders, 1731 29/4.

Glasbruk:

Finland: Ekestubbe, Eric, 1741 10/11.

Nyland, Eldsbogård: Kiellstedt, 1741 9/9.¹

Hartskokerier:

Österbotten och Savolaks län: Holm, Johan, priv. på terpentins-, harts- och »hårpös» (harpix)-bränneri 1742 15/2.

Klädesmanufaktur:

Åbo: Wittfot(h), Gustaf, och Hoppner, Joachim, klädes-, rask- och tröjväveri 1719 1/12.

Skeppsvarv:

Åbo: Filthou, 1747 13/7.

Wechter, Esaias, och Rugén, Hindric, 1738 12/12.

Tapetmakerier:

Gamlakarleby: Backman, Johan, 1741 13/7.

Tegelbruk:

Nyland: Moosberg, 1746 29/1.

Helsingfors: Tesche, Hindric, priv. att få inrätta och driva ett gammalt tegelbruk, 1747 21/1.

Tobaksberederier:

Borgå: Hackman, Georg, tobaksspinneri, 1744 22/5.

Fredrikshamn: Forssell, Jacob, och medintressenter, tobaksspinneri, 1742 23/1.

Tesche, Hindric, tobaksspinneri, 1740 25/11.

Helsingfors: åtskilliga intressenter, tobaksspinneri, 1744 31/5.

Lovisa: Forssell, Jacob, och medintressenter, tobaksspinneri, 1753 14/12.

Vasa: Blad, Beata, tobaksspinneri, 1740 29/8.

Bök, Lars, tobaksspinneri, 1722 12/1.

Åbo: Hedt, Johan Reinhold, Tobaksspinneri, 1731 6/3.

Tryckerier:

Åbo: Linnetryckeri, 1749 15/12 (samma som Cassians-, linnetryck- och färgeriet, som i hallrättsberättelserna säges vara anlagt 1747).

¹ Enligt meddelande av ingenjör C. Norstedt kommo Ekestubbes och Kiellstedts glasbruk aldrig i gång.

Vantmakerier:

Helsingfors: Hallmes eller Hellmes, Adam, 1694 4/1.

Ylle- och linneväverier:

Vasa: Öhman, ylle- och linnefabrik, 1745 9/8.

Av de här upptagna namnen är det endast ett fåtal som man sedan möter bland färgare och tygtryckare, men Stadsfärgeriet i Åbo, Kleinods, samt Linnetryckeriet förekomma redan, likaså Esaias Wechter, vilken uppgives även hava ett skeppsvarv. Ävenså förekomma längre fram, i periferien av färgeri- och tryckerihistorien, namn som Pipping, Wittfoth m.fl. Huru många av de ovan uppräknade verken, som verkligen kommit till stånd, är icke av förf. undersökt. Liksom de två glasbruken, se ovan, stannade säkerligen många anläggningar vid blotta projektet.

Ur hallrättsberättelserna må för tiden 1780, 1790, 1800 och sedan de närmaste åren därefter anföras några spridda anteckningar, vilka framför allt belysa textilindustriernas ställning.

År 1780.

Borgå hade *tobaksberedning* och *buldansfabrik*.

Björneborg: *Schäferi* med engelska får: 34 st. springbaggar, 482 tackor och 16 lam, därjämte *boskapsavel*: 3 tjurar, 37 kor och 9 kalvar. Allt detta omhänderhades av borgerskapet, men endast fåren ägdes av bolaget, som bestod av 37 intressenter. Avsikten med fåraveln var att skaffa landsbygden goda får.

Staden hade två *klädesväverier*: Johan Söderlins samt stadens. Ullen fick man från schäferierna. Staden hade försett klädesvävaren Abraham Törnbom med gård och hus, men han hade genom sitt förhållande förverkat dem och satt sig i obestånd. Sedan fick gesällen Johan Fiellman väveriet på kredit och vann mästerskap och burskap i klädesväveri. Han hade 1 stol, 2 gesäller, 2 à 3 spinnerskor.

Vidare fanns i staden Nyholms och Levins *färgerier*, redan skildrade, samt ett *tobaksspinneri*.

Gamlakarleby hade *tobaksspinneri*.

Helsingfors hade *tobaksspinneri* och *tobaksplantage*, samt *buldansfabrik*, där man förbrukade 3 à 4 skeppund hampa om dagen; vidare *färgeriet* i Gammelstaden.

Åbo hade många och delvis ganska stora fabriker efter den tidens måttstock.

Sidenbandsfabrik: J. D. Sten, priv. 1773. Rudimaterier togs från Stockholm.

Klädesfabriker: Joseph Bremer, priv. 1770, Erik Kekonius, priv. 1769, Samuel Björklund, priv. 1778.

Yllestoff-fabrik: Johan Teleen, dock ingen tillverkning detta år.

Bomulls- och linnefabriker: Gabriel Roos, priv. år ej uppgivet, och Elias Roos, priv. 1777. Båda dessa fabriker vävde linnedamast, men verken hade till en del

stått lediga, då dylik vävnad kommit ur bruk. Det som tillverkades var mest husbehovsvävnad.

Bomull upphandlades i staden, linet var av landets tillverkning.

Vidare fanns Henric Swahns *linnetygväveri* för husbehovsvävnad.

Buldans- och segelduksfabrik: priv. 1778, delägare Jacob Bremer, Jost Joachim Pipping och Carl Ekenbom, alla handelsmän, samt postinspektoren Eric Johan Alleen som förmyndare för handelsman Tillmans omyndiga barn, och till slut grosshandlare Wittfoths änka Elisabeth Tottie.

Färgerier redan beskrivna.

Överskärerier, 2 st.

Sockerfabrik, två *tobaksfabriker*, Järvenoja *pappersbruk*, *skeppsvarv*, två *urfabriker*.

År 1790.

Så gott som samtliga städer finnas upptagna i hallrätsberättelserna. Av dessa meddela följande att inga fabriker finnas:

Brahestad, Cajana, Nykarleby, Kaskö, Nystad, Tavastehus, Torneå, samt Borgå, som är helt överhoppad.

Björneborg har nu vid *schäferiet* spanska får, därav 50 springbaggas, 490 tackor och 71 lamm. I samband med denna anläggning finnes ett *spinneri*. Endast ett *klädesväveri* omtalas, Fiellmans. Däremot har staden ett *bonulls- och kamelgarnsspinneri*. Av *färgerierna* finnes nu endast Levins kvar. För övrigt finnes som förut *tobaksspinneri*. *Tobaksodling* uppgives även.

Ekenäs: Johan Peter Högbecks klädesväveri får priv. 1796 13/1.

Helsingfors har samma anläggningar som förut.

För *färgeriet* är redogjort i samband med *färgerierna*.

Buldansfabriken beskrives ganska noga några år längre fram, varvid ungefär samma ordalag återkomma år efter år. Själva fabriken är i färdigt tillstånd, satt i en därtill tjänlig byggnad 1/16 dels mil ifrån staden. I brist av avsättning hava ej flera än 12 stolar varit i gång, de övriga 8 såsom alldeles färdiga nyttjas enär förmånlig utskeppning bliver eller tillräcklig avsättning sådant medgiver. Till *spinnerskor* nyttjas kvinnor, änkor och barn här i staden. Själva fabriken består av 2:ne större salar, magasin och bodar (står: bodor) för hampa samt en väl inrättad stamp, som med 3:ne därtill gjorde maskiner stampar 4 à 5 skeppund om dagen, hjulet drages av vatten och belägen vid Sörnäs träsk på Gumtäckts säteris ägor. Dessutom hör till fabriken en vacker vånings byggnad för bokhållaren och en del arbetare.

Lovisa har en något fylligare beskrivning än de flesta utom de nu upptagna och redovisar för *tobaksspinneri*, *klädesväveri*, tillhörigt Carl Deijn, men nedlagt, *urfabrik*, Smedbergs *färgeri*, och till slut ett *garveri*.

Gamlakarleby har *tobaksfabrik*.

Nådendal har haft en *tobaks- och smusfabrik*, som nu står öde.

Nyby glasbruk under Uleåborgs hallrätt är en intressant nyanläggning, som en del år får en riktig uppräknig av allt som där tillverkas. Glasbruket fick privilegier 1788.

Tavastehus: S. E. Eikorn får 1798 priv. på klädesfabrik.

Åbo har som vanligt ingående beskrivningar.

Sidenbandsfabrikerna äro nu tre stycken:

1. Johan Daniel Sten (förmodligen släkt med handelsman Steen, som 1762 köpte linnetryckeriet), hitflyttat från Stockholm jämte sitt där 1765 privilegierade sidenbandsväveri. 9 personer. 2 dubbla eller s.k. möhlstolar, 4 enkla bandstolar. Tillverkar taftband.

2. Johan Jungström, priv. 1786. 11 personer, 2 möhlstolar, dubbla, 6 enkla bandstolar. Tillverkar taftband.

3. Berggren, tillstånd 1783. Sidenbandsväveriet har, efter det Berggren »af sig kommit», blivit för kreditorernas räkning försålt. Råd- och handelsman Christian Trapp har tillhandlat sig fabriken och fått tillstånd 1787. Han har även inrättat ett paddubandväveri, som dock ej börjat ännu (är ej heller i gång sedan under en serie av år). 9 personer, 3 möhlstolar, 8 enkla bandstolar. Tillverkar cornetband och tjocka sidenband. Rudimaterierna till sidenfabrikerna hava kommit dels »gerad» från Marseille, dels från Stockholm, där silket även färgats.

Yllefabrikerna äro också tre:

1. Joseph Bremers, överlåten sedermera på Jacob Reinhold Bremer. Till fabriken hör valkverk, färgeri och överskärer. 9 personer.

2. Erik Kekonius, som dock nedlagt sin fabrik. Han bearbetade till tyg ull, som var spunnen av lantbefolkningen och arbetade ensam.

3. Samuel Björklund, klädesmakeri, utnyttjar endast i landet spunnen ull.

Dessutom finnes i staden ett *spinnhus* med 26 st. spinnerskor, vilka för särskilda brott och förseelser blivit på längre och kortare tid till arbete dömda. Spinner för klädesfabrikerna och för privata behov. Liknande uppgifter förekomma flera år därefter.

Bomulls- och linnemanufakturisten Johan Telén tillverkar parkum och svanboj. Fabriken lägges ned 1792.

Tröj- och strumpväveriet, Anders Hedenblad (stundom Hedblad), priv. 1789, gör damasker, kvinnostrumpor, barnstrumpor, vita ullstrumpor, bomullsstrumpor och bomullsmössor samt tröjor. Rudimaterierna ull och bomull köpes i staden.

Segel- och tältduksfabriken drives av handlanden Carl Ekebon. 5 personer. Buldansstolar. Rudimaterierna är Riga hampa, anskaffad genom Stockholm.

För färgerierna är ovan redogjort. Överskärerier förekomma ofta i samband med dem och med klädesfabrikerna.

Urfabriker: Blomquist, Jacob Sylvander.

Konstsmed: Jeremias Ruus.

Smed: Eric Renfors.

Knivsmid: Reinhold Bergström.

Stålarbeten: Fredrik Olander i Mantzala (Munsala?) socken. 1789.

Sockerraffinaderi, priv. 1756, *tobaksfabrik*, priv. 1731, *tobaksspinneri*, priv. 1763.

Pappersbruk, priv. 1762, i Lundo socken samt Brunkala kapell. Direktör är Jost Joachim Pipping.

Skeppsvarven äro två:

1. Gamla stadsvarvet inrättat 1747, är även ägare av en »stegarebana». Vid varvet ha för Kongl. Maj:ts och Kronans räkning reparerats flera fartyg och gjorts 5 kanonjollar, samt tågvirke.

2. Joseph Bremers varv, priv. 1782, tillverkar tågvirke. Skeppsbyggarna och timmermännen hava varit beordrade arbeta på Sveaborg, varför intet arbete gjorts utom småreparationer.

Om *varven* meddelas i några följande berättelser:

1791: på stadsvarvet har fregatten *Freden* gått av stapeln. 1793 meddelas från rep-
slagerierna intressanta detaljer om olika slag av tågvirke. 1798: på stadsvarvet ha bl.a.
briggen Gustaf Adolph och galeasen Enigheten gått av stapeln.

Övriga verk: *Spegelmakeri och förgyllning*, Olof Söderqvist. *Ciderättikebryggeri*. *Segel-,
tält- och kompassmakeri*, Olof Asplund. *Kardmakeri*.

Under 1790-talet tillkomma några anläggningar av större intresse:

Orgelbyggeri, priv. 1794, Carl Torenberg (Tornberg), tillverkar även musikaliska
instrumenter, varav blott ett fortepiano redovisas, 1796 däremot två sådana. 1795 har orgel-
byggaren reparerat domkyrkans orgel för 666: 66.

Glasbruk anlägges i Uskela socken på Ingeris gård 5 1/2 mil från staden. Det kallas
längre fram St: Bertils glasbruk. Lantmätaren Johan Magnus Gottschalk fick priv. 1794
5/5. Diverse sorters vitt och grönt glas tillverkas. 1796 härjades det av en »betydelig
vådeld», så att hela hyttan avbrann, allt blev mer eller mindre skadat och mycket glas
förstört.

Bildhuggargesällen Johan Sahlbom får 1797 priv. på att utöva *bildhuggerikonsten*,
vilket består i att han gör speglramar, soffor, pendylfodral m.m.

För övriga städer har under detta årtionde inga särskilt märkliga förändringar ägt rum.

År 1800.

B o r g å har *sockerbruk* och *tobaksfabrik*.

Klädesfabrik, priv. 1799 för Erik Stråle.

Buldansfabrik: Petter Naeslindh och Johan Fredrik Lang samt ett antal medlemmar
av familjen *Borgström* äger verket.

L o v i s a har *tobaksspinneri*, *urmakeri*, *garveri* samt de båda *färgerierna*, nu Palm-
grens samt Smedbergs, och därjämt ett *klädesväveri*, drivet av Anders Carlsten.

V a s a har en *tobaksfabrik* och en *klädesfabrik*, med priv. för fru Catharina Slottmans
avljudna man Isaac Slottman 1792 11/2.

Om stadens handelsbodas lämnas några egentligen ej i hallrättsberättelserna hemmahörande upplysningar:

Rådman Höckert från fabrikör Jerfstedt i Norrköping 1 dussin filmössor.

Handl. Gabriel Holmberg från fabrikör Söderberg i Norrköping 93 alnar kläde, 14 dussin filmössor.

Handl. Petter Roundell från bandfabriken i Åbo 869 alnar breda sidenband.

Man skulle naturligtvis vara tacksam för ett större antal av dylika notiser om vart de varor togo vägen, som tillverkades vid alla fabriker i landet, men dessa korta rader som av en händelse äro intagna i hallrätternas berättelserna giva i all sin korthet en glimt av handelns vägar.

Å b o. *Sidenfabrikerna* har ökats med Rosenblads fabrik.

Yllefabrikerna äro nu:

1. Mathias Egmans, priv. 1796, omtalad i samband med färgerihistoriken.

2. Wallbergs, priv. 1796.

3. Ernst Gustaf von Willebrands, Jockis klädesfabrik, priv. 1797, även omtalad bland färgeriernas historia. Ehuru belägen i södra Tavastland sorterar fabriken dock, av okänd anledning, under Åbo hallrätt.

4. Carl Reinhold Nordmans, priv. 1798, likaså.

5. Johan Christopher Roos, priv. 1800.

Ingen av de äldre, från 1700-talet, består således nu.

Bomullsväverierna desamma som förut, men ny är Michael Sandberg.

Färgerierna äro nu icke mindre än tio, varav dock en del äro direkta dotterbolag till äldre anläggningar.

För övrigt finnas i staden följande verk:

3 överskärerier. 4 urmakerier och instrumentmakerier. Sockerraffinaderi. 3 tobaksfabriker. 2 skeppsvarv med repslageri. Pappersbruk. Spegelmakeri. Kardmakeri. Segel-, tält- och kompassmakeri. Bildhuggeri. Orgelbyggeri. Saffiansfabrik. Glasbruk. Kortfabrik.

L o v i s a redovisar endast för färgare.

Från de följande åren må antecknas följande, varvid särskilt några nytillkomna verk upptagas:

År 1801.

I Å b o ännu en *klädesfabrik*: Anders Runquist.

År 1802.

L o v i s a: *Segelduksfabrik* samt *garveri* och *urmakeri*.

U l e å b o r g: *Tobaksfabrik*.

År 1803.

Ekenäs: *Klädesväveri.*

Gamlakarleby upptar detta år och följande Candulins *kattunfabrik*, som tydligen icke alls är nyanlagd men ej förut varit med i berättelserna.

Helsingfors: *Glasbruket* Mariedahl, sedan flera år anlagt på lagmannen och borgmästaren Mattens frälseägor.

Kamullspinneri, Tegenström, jfr Tegellström i namnlistan över färgare. Tillverkar även kläder och betjäna allmogen. *Buldansfabrik*, Johan Sederholm. *Klädesväveri. Garveri. Tobaksfabrik.*

Lovisa: *Tobakspinneri. Klädesfabrik. Urmakeri. Garveri. Segelduksfabrik. Fargerierna.*

Nådendal meddelar att i staden finnes icke den ringaste fabriksrörelse, endast några hantverkare, varefter följer, helt oegentligt, uppräknandet av stadens hantverkare, bl.a. en färgare, en knappålsmakare, en gördelmakare, en logarvare, en sadelmakare, en skomakare. Skillnaden mellan hantverk under skrå och under hallrätt börjar nu alldeles utplånas, liksom begreppet fabrik är ytterst flytande.

Raumoen *färgare.*

Tavastehus *snus- och kardusfabrik, färgare.*

Åbo: tillkommit professor Bonsdorffs *läderfabrik* vid Brinkhall, vilken dock troligen har ett tidigare anläggningsår, som undgått förf.

År 1804.

Helsingfors talar detta år bl. om Philosophie Magistern herr Fredric Grönstrands *engelska garveri.*

Kamullspinneriet, tillhörigt från orten avvikne fabriksidkaren Tegenström, har tillika med en vävstol »gått över ända».

Klädesvävarmästarens Wanströms dylika inrättning med 2 stolar har ännu behållit sig och tillverkar kläde av måttlig finhet.

Brahestað talar om överdriven dyrhet på alla livsmedel samt om folkbrist. All omtanke till fabrikers inrättande hindrad.

År 1805.

Nådendal. Inga fabriker eller dylikt finnes. Borgerskapet består av så kallade finska borgare, vilka handla på Stockholm med sina skutor och dit översätta av landets viktualier, levande boskap och hästskatur. Staden har mera av- än tilltagit, särskilt de senaste åren.

Tavastehus. Liksom i Nådendal förra året och även detta år talas det även här om stadens hantverkare, som tillhöra skråna.

Uleåborg omtalar att Nyby *Glasbruk* nedlagts (efter eldsvådan).

År 1806.

Björneborg. *Klädesvävare* Stenbergs fabrik har icke så god och lönande avsättning att verkets utvidgande uppmuntras, emedan i de flesta hushåll i staden och kringliggande landsbygd efter gammalt skick tillverkas kläden till eget behov. Fabriken har inga ständiga spinnerskor, utan de inkallas efter behov.

Brahestad. Av *planteringar* finnas på grund av det stränga klimatet endast potatis i de flesta hushåll till eget behov. F.ö. talas om den överdrivna dyrheten.

Borgå har en ny *strumpfabrik*, anlagd 1806 10/8, den drives av handelsman Johan Backman. Hela årstillverkningen är 12 st. filtmissor och 16 par pantalonger. Fabriken hade stundom så blygsamma mått.

Helsingfors. *Glasbruket*, som haft svårigheter, bedrivs nu som bäst med styrka. *Sämsmakare* Frisks sämsk- och klippingsverk har fått priv. 1806. Handelsman Bernhard Maneke har 1806 fått priv. på *sockerbruk*, som ligger vid Stora gatan i Södra kvarteret. Sederholm *segelduksfabrik* omtalas.

År 1807.

Endast ett litet antal städer lämna detta år redovisning. Denna är daterad som vanligt året efter det som framställningen avser, alltså 1808, vilket förklarar frånvaron av mera omfattande årsredogörelser.

Björneborg omtalar Frans Wallenstråles *tobaksfabrik* samt de båda *klädesfabrikerna*, ällhöriga Stenberg och Fjellman, vilken senare fått priv. 1807.

Brahestad talar åter om att där endast finnes *potatisodling* och förklarar detta bero på det stränga klimatet. Det verkar på något sätt som en föraning om obevekliga kommande öden, när denna lilla stad åter upprepar sitt sakliga klagomål över frosten, den dyra tiden och folkbristen.

Kristinestad har fortfarande *tapetmakaren* Carl Gustaf Crantz, med han har sedan länge icke lämnat någon redogörelse.

Kajana har inga fabriker.

Gamlakarleby har en *tobaksfabrik*.

För övrigt meddelas det härifrån:

De övriga slöjderne och näringarne härstädes äro, under en allt tilltagande dyrhet på livsmedel, försorsakad genom dessa trenne sista på varandra följande missväxtåren, mycket i avtagande.

Jakobstad har liksom Vasa *tobaksfabrik*.

Kaskö saknar fabriker.

Rummo, som brukar insända en stereotyp notis om en färgare, som färgar grövre vävnader och garn åt befolkningen, meddelar att inga fabriker eller sådana manufaktur, för vilka den vanliga årsberättelsen borde insändas, finnas.

Åbo saknas helt och hållet detta sista år.

År 1808.

Torneå är den enda stad som detta år sänt in meddelande, och ett synnerligen negativt sådant: inga fabriker hava sedan sistlidet år i staden eller å stadens grund blivit anlagda.

I. Henschen Ingvar.

REFERAT.

**Stoffdrucker und Färber in Finnland im 18. und beginnenden
19. Jahrhundert.**

Die wichtigste Quelle für die Kenntnis der Industrien in Schweden wie auch in Finnland im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert sind die Werkberichte, die die Hallengerichte in den verschiedenen Städten ausarbeiteten und die sie an das Manufakturkontor und, nachdem dieses aufgehört hatte, an das Kommerzkollegium einsandten. — Das Kommerzkollegium begann mit seiner eigentlichen Tätigkeit 1751 und war die eigentliche Behörde, die Handel und Gewerbe zu verwalten hatte. Nach den Kriegen Karls XII. und den harten Friedensschlüssen suchte man nach neuen Wegen, den verlorenen Wohlstand des Landes wieder aufzubauen, und hatte es besonders darauf abgesehen, den Handel und das Industriegewesen zu ermuntern. In den Städten wurden sogenannte Hallengerichte angeordnet, um Handwerk und Industrie zu überwachen. Die erste Hallenordnung ist aus dem Jahre 1722. Den Zünften unterstanden fortfahrend ältere typische Handwerker, wie Schuster, Schneider, Bäcker usw., während den Hallengerichten neuere Industrien untergeordnet waren, die jedoch oft geringeren Umfang aufwiesen. An das 1739 eingerichtete Manufakturkontor und nach 1766, als dieses aufhörte, an das Kommerzkollegium wurde jedes Jahr durch die Hallengerichte ein Bericht über die Fabriken der verschiedenen Städte eingesandt. Diese Berichte waren anfangs unvollständig und knapp, wurden aber mit der Zeit umfangreich und systematisch. In Schweden wurde die erste wirkliche Kattundruckerei 1729 gegründet; danach entstanden solche in vielen Städten. Die ersten befanden sich in Stockholm und Göteborg. Auch in Finnland, in der grössten Stadt des Landes, in Åbo, wurde eine Kattundruckerei gegründet, eine der ersten in Schweden—Finnland. Das war 1747. Schon zuvor hatte man dort Färbereien eingerichtet, die erste 1731. Allmählich kam in Åbo die eine Färberei und Druckerei nach der anderen hinzu, aber alle waren kleine Unternehmen mit kleinem Personal. Meister und Gesellen, Lehrlinge und Knechte wechselten ständig die Plätze zwischen diesen Fabriken, deren Historik daher ganz verwirrt ist. Auch die Textilfabriken hatten oft angestellte Färber, nahmen aber auch die Färbereien in der Stadt in Anspruch.

Åbo war das Zentrum der Färbereiindustrie von ganz Finnland, und eine grosse Zahl der übrigen Färber Finnlands erhielten dort ihre Ausbildung. Die Färber und Stoffdrucker gehörten im grossen ganzen der schwedischen Bürgerschaft der Städte an. Ebenso begegnet man einer ständigen Wechselwirkung zwischen schwedischen und finnischen Industrierwerken, viele Meister und Gesellen arbeiten bald in dem einen, bald in dem anderen Land.

Aus den Angaben der Hallengerichte kann man herauslesen, dass Stoffdruck und Färben grösstenteils auf in Finnland hergestellten Geweben von Leinen und in gewissem

Masse auch von Wolle ausgeführt wurden. Finnland war im grossen ganzen in bezug auf Textilwaren noch selbstversorgend. Sehr wenig wurde für den Verkauf gefärbt und gedruckt. Die Bevölkerung in den verschiedenen Orten lieferte ihr Garn und ihre Gewebe zum Färben ein und liess diese durch Druck verzieren. Ein gewisser Druck auf ganze Kleidungsstücke, Röcke, Halstücher und Schürzen, wird ebenfalls erwähnt. Von grossem Interesse ist es ebenfalls, dass Heimfärberei von Garn oft als ein Hindernis für die Entwicklung der Fabriken genannt wird.

Eigentlich waren es keine wirklichen Kattunfabriken, die in dieser Zeit gegründet wurden, obgleich auch etwas Druck auf Kattun, also importiertem Baumwollgewebe, vorkam. Das meiste war Druck auf Leinen in Blau und Weiss mit sogenanntem Kitteldruck. Die gedruckten Stoffe selbst sind in diesem Aufsatz nicht Gegenstand der Untersuchung, sondern es liegen nur archivalische Mitteilungen vor. Diese treten in den schwedischen Archiven auf, solange Finnland ein Teil Schwedens war, hören aber seit der Trennung, also nach 1809, aus natürlichen Gründen auf, dort noch länger angetroffen zu werden.
